

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 6, Temmuz/July 2021, ss. 533-552.

Geliş Tarihi–Received Date: 09.06.2021 Kabul Tarihi–Accepted Date: 29.06.2021

ÇEVİRİ MAKALE – TRANSLATION ARTICLE

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRKLERE ELÇİLİĞİ*

MARK DICKENS**

çev. MURAT KEÇİŞ***-A. GÖKNUR GÜRCAN****

Türkler Hakkındaki Erken Süryani Kaynakları

Peter Golden'ın detaylı olarak hazırlanmış makale ve kitaplarında çok sık işaret ettiği gibi, Türk halklarının tarihi ve kültürü sadece Türkçe metin ve yazıtlardan değil, aralarında Arapça, Ermenice, Çince, Yunanca, Latince, çeşitli Ortaçağ İnan dilleri, Farsça ve Rusçanın olduğu farklı dillerdeki birçok kaynaktan yararlanılarak yeniden oluşturulmalıdır. Burada, Türk tarihi tartışmalarında zaman zaman bahsi geçmesine rağmen, Türk halkları hakkındaki ayırt edici bilgi ve perspektifleri açısından henüz tam olarak kullanılmamış yazınsal külliyyatın üstünde durmak istiyorum; yani Süryani kaynakları.

Süryanice, Aramiceden gelen ve bu yüzden İbraniceye ve (biraz daha uzaktan) Arapçaya benzeyen Semitik bir dildir.¹ Süryani yazınsal eserlerinin büyük çoğunluğu, V. yüzyılın Hıristiyanlık tartışmalarından sonra² Suriye Ortodoks Kilisesi (Batı Süryani) ile Doğu Süryani Kilisesi arasında bölünmüş olan Hıristiyan dünya görüşü içinde yazılmıştır.³ Bu iki mezhep cemaatinin konumu nedeniyle Süryani yazını, geç antikçağın süper güçleri olan Roma ve Fars İmparatorluklarından etkilenmiştir. Yine de Arap fetihleri öncesinde ağırlıklı olarak Bizans İmparatorluğu'nda bulunan Batı Süryani yazarları, Bizans kaynaklarına daha aşına olma eğilimindeyken, Doğu Süryani yazarları, Sani İmparatorluğu'nda yaşadıkları için Fars kaynaklarından daha fazla yararlanmaktadırlar.⁴

Süryani yazınsal eserlerinde Türk halklarına dair en erken ve açık referanslar, Pseudo-Zachariah Rhetor'un⁵ *Kilise Tarihi*'nin [*Ecclesiastical History*] XII. kitabının 7. bölümünün çok tartışmalı bir pasajı ve 555'te yazılan *Coğrafi Zeyli*'ndedir [*Geographical Appendix*]⁶. Bu kitap; Alan, Onogur, Ogur, Sabir, Bulgar, Kurtigur, Avar, Sarurgur, Eftalit ve diğer⁷ kavimleri kapsayan Kuzey Kafkasya ve Karadeniz-Hazar bozkırlarındaki *Bet Hunāyē'de* (Hun Diyarı) çadırlarda yaşayan, balık, sığır eti, bölge hayvanları ve silahlardan geçimini sağlayan⁸ on üç kavimden bahsetmektedir. İlk Türk İmparatorluğu'nun kuruluşundan çok kısa bir süre

* Bu makale ("John of Ephesus on the Embassy of Zemarchus to the Turks"), *Turkayē: Turkic Peoples in Syriac Literature Prior to the Seljuks* (Cambridge, 2008) isimli doktora tezimin bir bölümünün genişletilmiş bir versiyonudur. Süryaniceden yapılan tüm çeviriler bana aittir. Birincil kaynaklar için kullanılan kısaltmalar, söz konusu kaynağa ilk başvurunun ardından köşeli parantez içinde belirtilmiştir, örn. [bundan böyle GEDSH]. Metin ve çeviri sayfa numaraları kesme işaretiyle ayrılmıştır. Romen rakamları cilt numarasını göstermektedir. Dipnotlarda, metnin orijinal kitabı ve bölümlerine atıfta bulunulduğunda, sayfa numaraları parantez içinde verilmiştir. İlgili olduğunda, ek olarak yayımlanan çevirilere referanslar verilmiştir.

Çevirenlerin notu: Makalenin Türkçesinde, İngilizceye çevrilen John isminin yerine, Süryanicedeki asıl isim olan Yuhanan (Yuhanān) kullanılmıştır. İsmi doğru transliterasyonu Yuhanān'dır. Bundan sonra Yuhanon olarak geçecektir.

** Dr., University of Alberta, E-Posta: dickens@ualberta.ca, ORCID ID: 0000-0002-8862-1527

*** Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, E-Posta: muratkecis@mu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9776-3976

**** Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, E-Posta: agoknur@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3296-2135

¹ Süryani olan her şey için değerli bir kaynak olan *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, eds. Sebastian P. Brock, Aaron M. Butts, George A. Kiraz and Lucas Van Rompay (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2011) [bundan böyle GEDSH].

² Sözde "Nesturi" ve "Monofizit" tartışmaları.

³ Günümüz bilim insanları, bu iki grubu tanımlamak için yaygın olarak kullanılan "Yakubi" ve "Nesturi" terimlerinden genellikle kaçınılmaktadır.

⁴ Doğu Roma İmparatorluğu ve onun sakinleri bu makale boyunca hem "Roma" hem de "Bizans" olarak anılmaktadır.

⁵ Bu kişi hakkında bkz. GEDSH, 448.

⁶ Bkz. Károly Czeglédy, "Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads," *Studia Turcica*, ed. Louis Ligeti (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971), 133-48.

⁷ Yazar her nedense Eftalitler'in coğrafi konumu hakkında yanılmaktadır.

⁸ *Historia Ecclesiastica Zachariae Rhetori Vulgo Adscripta* II. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 84/Syr. 39. Ed. Ernest W. Brooks (Paris: Typographeo Reipublicae, 1921), XII.7 (214); *Historia Ecclesiastica Zachariae Rhetori Vulgo Adscripta* II. Corpus

sonraya tarihlenen ve (Türk birliğinin henüz genişlememiş olduğu) Uzak Batı bozkırlarında yaşayan kavimlerden de söz eden bu metinde Türk etnisitesine doğrudan değinilmese de listede yer alan halkların birçoğu iyi bilinen ve Türkçe konuşan Ogur-Bulgar gruplarıdır.

Bu makalenin konusu olan Efesli Yuhanon'dan önceki dönemde "Türk Toprakları"na atf yapan bir diğer kaynak ise VI. yüzyılın sonlarında⁹ yazılan ve Hint halk hikâyeleri seçkisi olan Kelile ve Dimne'nin Eski Süryanice versiyonudur.¹⁰ Abdisho Bar Berikha¹¹ tarafından 1318 dolaylarında derlenen Süryani Yazarlar Kataloğunda ifade edildiği üzere, Bod Periodeutes isimli biri bunu günümüzde kayıp olan Pehlevi versiyonundan çevirmiştir. Bu versiyonu da I. Hüsrev'in (Khusrau I Anushirvân=I. Hüsrev Anuşirvan 531-79) sarayında doktor olan Burzoy, Hindistan'dan getirdiği Sanskritçe orijinalinden tercüme etmiştir.¹² Ancak metin İran İmparatorluğu'nda VI. yüzyılın ikinci yarısında Türkler hakkında genel bir farkındalık olduğunu bildirmek dışında (Bu tarihte Türkler ve Farslar arasında gelişen ilişki göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir.) çok az bilgi içerdiğinden, spesifik bir tarihlendirme yapamayız.¹³ Süryani Edebiyatı'ndaki bir etnik grubun adlandırılmasına ilişkin verilen referanslardan daha fazlasını içeren ilk Türk atıfları için Efesli Yuhanon'a başvurmalıyız.

Efesli Yuhanon

Asyalı Yuhanon¹⁴ olarak da bilinen Efesli Yuhanon (yaklaşık 507-588/9), 451'deki Khalkedon Konsili'nde ifade edilen "iki doğa" görüşünün aksine (Kıptiler ve Ermenilerde olduğu gibi) Mesih'te "tek doğa" görüşüne bağlı kalan, erken Batı Süryani Monofizitlerinin¹⁵ en önemli figürlerinden biridir. Mezopotamya'da doğup büyüyen Yuhanon, 15 yaşında Amida'da bir manastıra katılmış, sonraki 25 yıl boyunca (genellikle Monofizitlere yönelik Bizans imparatorluk zulmünden kaçarak), Mezopotamya, Suriye ve Mısır'da kalmış ve Monofizit manastır kültürünü yakından tanımıştır. 542'den kısa bir süre önce Konstantinopolis'e gitmiştir ve başkentte bulunduğu sırada hem Küçük Asya'daki paganizm yanlılarını Hıristiyanlığa döndürme amacı taşıyan azimli bir kampanya için I. İustinianos'un (527-65) desteğini kazanmış hem de şehre yakın Süryani Monofizit Manastırı'na başrahip olmuştur. 558 yılında "Yakubî" Süryani Ortodoks Kilisesi baş idarecisi Yakup Baradaeus (ö. 578)¹⁶ tarafından Efes piskoposu olarak kutsanmıştır.

Anlaşılan hiçbir zaman Efes'te yaşamamış olan Yuhanon, Konstantinopolis'te yaşamaya devam etmiş ve 30 yıl önce başkente sürgüne gönderilen İskenderiye Kıpti Patriği Theodosios'un 566'daki ölümünden sonra, birçoğu doğu imparatorluğundaki Khalkedon Konsili (Khalkedoncu¹⁷) zulmünden başkente kaçan Monofizitlerin fiili lideri olarak görev yapmıştır. İustinianos'un karısı Theodora, Khalkedon Ortodoksluğu'nu¹⁸ dayatma girişimlerine karşı mücadele eden monofizitlerin kuvvetli bir destekçisiydi. Yuhanon, Theodora'nın desteğiyle Bizans Sarayı'nda değerli bağlantılar kurdu ve İustinianos ve halefi II. İustinos (565-578) tarafından "Monofizit problemini çözmek" için çeşitli girişimlere davet edildi (Yuhanon'un genellikle bunlara katılmayı reddettiği bilinmektedir).

Scriptorum Christianorum Orientalium 88/Syr. 42. Terc. Ernest W. Brooks (Paris: Typographeo I.-B. Istan, 1924), XII.7 (144-5) = *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor: Church and War in Late Antiquity*, Translated Texts for Historians 55, terc. Geoffrey Greatrex, Robert R. Phenix, and Cornelia B. Horn (Liverpool: Liverpool University Press, 2011), 447-51 [bundan sonra *TTH* 55]. Burada, Pseudo-Zachariah'ın listesinde yer alan kavimlerin tamamı, özellikle de ya Hazarlara (ki bu durumda en eski olanlardan biridir) yahut da aksine, Priscus'un Ἀκάτιροι'sine (Iordanes'in Acatzirisi) referans olarak yorumlanan gizemli *Ksr* yer almamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: *TTH* 55, 450, n. 212.

⁹ Friedrich Schulthess, ed. ve terc. *Kalilah und Dimna: Syrisch und Deutsch* (Berlin: Georg Reimer, 1911), 132/125 = Gustav Bickell, ed. ve terc. *Kalilag und Damag: Alte Syrische Übersetzung des In-dischen Fürstenspiegels* (Leipzig: F. A. Brockhaus, 1876), 87/85.

¹⁰ Bkz. *GEDSH*, 241-2.

¹¹ Bkz. *GEDSH*, 3-4.

¹² Joseph Simon Assemani, ed. ve terc. *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana* (4 cilt) (Rome: Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, 1719-1728), III.1, 219. Periodeutes "köylerde ve manastırlarda piskoposun temsilcisi olarak görev yapan rahip" anlamına gelmektedir (Jessie Payne Smith, *A Compendious Syriac Dictionary, founded upon the Thesaurus Syriacus of R. Payne Smith* (Oxford: Clarendon Press, 1903), 460 [Bundan sonra *CSD*]).

¹³ Metnin Muhâbarât'taki kaynağı 12. kitapta Türklerden tamamiyle bahsetmez, dolayısıyla bu editoryal değişiklik muhtemelen Burzoy'un Pehlevi metninde yapılmıştır. Burzoy ve Kelile ve Dimne hakkında daha fazla bilgi için bkz: François de Blois, *Burzoy's Voyage to India and the Origin of the Book of Kalilah wa Dimnah*. Prize Publication Fund, Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 23 (London: Royal Asiatic Society, 1990).

¹⁴ Bkz. William Wright, *A Short History of Syriac Literature* (London: A. and C. Black, 1894), 102-7; Anton Baumstark, *Geschichte der syrischen Literatur mit Ausschluss der christlich-palastinensichen Texte* (Bonn: A. Marcus und E. Webers Verlag, 1922), 181-2; Jan J. Van Ginkel, *John of Ephesus: A Monophysite Historian in Sixth-Century Byzantium* (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 1995); Ignatius Aphram I. Barsoum, *The Scattered Pearls: A History of Syriac Literature and Sciences* 2nd ed., çev. Matti I. Moosa (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2003), 304-9; Jan J. Van Ginkel, "Monk, Missionary, and Martyr: John of Ephesus, a Syriac Orthodox Historian in Sixth Century Byzantium," *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies* 5 (2005): 35-50, *GEDSH*, 445.

¹⁵ Monofizitlerin (günümüzde sıklıkla Miafizit olarak anılırlar) erken tarihleri hakkında bkz. William H. C. Frend, *The Rise of Monophysites Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972).

¹⁶ Bkz. *GEDSH*, 431-2.

¹⁷ "Kalkedoncu" (İng. Chalcedonian) tanımı Kalkedon Konseyi'nin "iki tabiat" görüşünü, ardından da Bizans devleti ve kilisesini işaret eder.

¹⁸ Gizli Tarih'te Prokopius'un Theodora'ya ilişkin skandal tasviri çok iyi bilinir: Prokopios, *The Secret History*, trans. Anthony Kaldellis (Indianapolis: Hackett Publishing, 2010), 9.1-28 (40-3). Tersine, Süryani tarih yazımı (Pseudo-Zachariah, Efesli Yuhanon ve Suriyeli Mihail), imparatoriçeyi -hiç şüphesiz Monofizitlere aktif desteğiyle bağlantılı olarak- çok daha müspet bir ışıkta görmüştür; bu hususta bkz. Susan Ashbrook Harvey, "Theodora the 'Believing Queen': A Study in Syriac Historiographical Tradition", *Hugoye* 4, No. 2 (2001): 209-34.

Bununla birlikte, özellikle Theodora (548) ve İustinianos'un (565) ölümlerinden sonra, Monofizitlere daha da düşmanlaşan bir atmosferde, Yuhanon ve diğer önemli Monofizit liderler, 571'de Konstantinopolis'in Khalkedon-tarafı Patriği İoannes Skholastikos tarafından hedef alındı. Sonuç olarak, Efesli Yuhanon, İoannes Skholastikos'un ölümüne (577) kadar, hapsedildi, sürüldü ya da ev hapsinde tutuldu. Bu tutuklama, hapis ve sürgün döngüsü, en az 580'e kadar, bir sonraki Patrik Eutikhios yönetiminde de devam etti. Efesli Yuhanon, Konstantinopolis'e geri döndüğünde, anlaşılabilir özgürdü. *Kilise Tarihi*'nin tamamlanmasından sonraya rastlayan, 588 yılındaki ölümüne kadar, hakkında az şey bilinir.¹⁹

Yuhanon'un *Kilise Tarihi* üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm tamamen kaybolmuştur ve II. Bölüm parçalar halinde mevcuttur.²⁰ Fakat III. Bölüm büyük ölçüde tahrip olmadan korunmuştur. Buna rağmen son bölümlerin bir kısmının daha sonraki kroniklerden, özellikle de yaygın olarak Süryani Mihail olarak bilinen Süryani Ortodoks Patriği Büyük Mihail'den (1166-1199), tanzim edilmesi gerekir.²¹ Bu şanstır, çünkü I. ve II. bölüm görünüşe göre Eusebius ve İoannes Malalas gibi hâlihazırda mevcut olan daha önceki tarihi eserlere dayanıyordu, fakat III. bölüm öncelikle Yuhanon'un yaşamı boyunca meydana gelen olayları yansıtan kendi eseridir.²² Yuhanon, II. İustinos'un 578'de saltanatı bitmeden önce, 571-588 yılları arasında kapsayan III. bölüme başladı. Monofizitlere karşı zulüm yoğun bir şekilde devam ederken, bitirdiği çeşitli bölümleri, onları iki veya üç yıl boyunca gizleyen arkadaşlarına nakletti, bu yüzden nadiren geri dönüp daha önce yazdıklarını kontrol edebiliyordu.²³ Eserini yazdığı yıkıcı koşullar, aşağıdakileri akılda tutmak için önemlidir. Aşağıda incelenen VI. kitabın 23. bölümü Tiberius'un ilk saltanatı sırasında (578-82) 581'den bir süre önce yazılmıştır.²⁴

Zaman zaman dikkatsiz yazı stiline rağmen (Kısmen *Kilise Tarihi*'ni yazdığı yukarıda belirtilen koşullar nedeniyle) bilim insanları, dönemin tarihçisi Yuhanon'un çağdaş bir kaynak olarak kusursuz bir referans olduğu konusunda hemfikirdir çünkü çalışmaları büyük ölçüde kişisel bilgiye dayanmaktadır.²⁵ Ayrıca, Susan Ashbrook Harvey'in belirttiği gibi "Yuhanon'un yazıları, Yunan çağdaşlarının bıraktığı "dünyevi" veya "kilisevi" farketmez resmî tarihçeleri dengeleyen dürüst bir kayıt oluşturuyor.²⁶ Sadece aşağıda tartışılacak olan Yuhanon'un *Kilise Tarihi*'nden alıntılar değil aynı zamanda VI. yüzyılda Bizans'ı ilgilendiren iki ana bozkır halkı -Avarlar ve Türkler- hakkındaki bilgilerin aslında tamamı III. kısmın VI. kitabında, yani eserinin en son bölümünde bulunmaktadır. VI. kitabın içindekiler kısmı başlangıçta 49 bölüm içerdiğini ortaya koymaktadır ancak mevcut tam el yazması (BL Add. 14640) Bölüm 37'de bitirilmiştir (İkinci bir el yazması, Vat. Syr. 145, yalnızca 5-7. Bölümleri içerir). Bununla birlikte içindekiler tablosuna dayanarak, Josef Marquart (Theodore Nöldeke'nin incelemesini takiben) eksik bölümlerden alıntılarını Süryani Mihail'in 10. Kitabının 21. Bölümünde muhafaza edildiğini kanıtlar.²⁷

Yuhanon'un *Kilise Tarihi*'nde Zemarkhos'un elçiliğinin önemine geçmeden önce Mihail Dobrovits'in, Monofizit Hristiyanların Bizans elçilerinin hazırlanmasında oynadığı rolü analiz eden ifadelerine kısa bir açıklama yapmak gerekmektedir. Yazar "Süryani Monofizit Kilisesi" ile "Sasani İmparatorluğu"ndaki dindaşları

¹⁹ Pauline Allen, "A New Date for the Last Recorded Events in John of Ephesus *Historia Ecclesiastica*", *Orientalia Lovaniensia Periodica* 10 (1979): 251-4; Van Ginkel, *John of Ephesus*, 71-3.

²⁰ Özetler daha sonraki kroniklerde, özellikle de Zuqnin (bak. GEDSH, 450) ve Süryani Mihail Kroniği'nde korunur; bkz. François Nau, "Analyse de la seconde partie inédite de l'histoire ecclésiastique de Jean d'Asie, patriarche jacobite de Constantinople (+585)", *Revue de l'Orient Chrétien* 2 (1897): 455-93.

²¹ Bkz. GEDSH, 287-90.

²² I. ve II. bölümler hakkında bkz. Van Ginkel, *John of Ephesus*, 46-8. Atıfta bulunulmamış olsa da, aşağıdaki eserler Yuhanon'un genel olarak bozkır insanlarıyla ilgili neler söylediğini ele almaktadır: Nina V. Pigulevskaia, *Sirijskie istochniki po istorii narodov SSSR* (Moscow, Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1941); Karoly Czeglédy, "Monographs on Syriac and Muhammadan Sources in the Literary Remains of M. Kmoskó," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 4 (1954): 43-4, 56-7; Mihaly Kmoskó, *Szir irók a steppe népeirő* [Syriac Sources on the Peoples of the Steppe], Magyar Östörténeti Könyvtar 20, ed. Szabolcs Felföldi (Budapest: Balassi Kiadó, 2004), 51-4, 127-40.

²³ John Eph. II. 50 (115-6/84-5)=John Eph. (PS), 163-4. Efesli Yuhanon'un Süryanice metnine yapılan atıflar şurayadır: *Iohannis Ephesini Historiae, Pars Tertia*, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 105/Syr. 54, ed. Ernest W. Brooks (Paris: Typographe Reipublicae, 1935). Latince çeviriye yapılan atıflar şurayadır: *Iohannis Ephesini Historiae Ecclesiastica, Pars Tertia*, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 106/Syr. 55, Trans. Ernest W. Brooks (Paris: Typographe Reipublicae, 1936). İngilizce çeviriye [John Eph. (PS)] yapılan atıflar ise şurayadır: *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*, trans. Robert Payne Smith (Oxford: Oxford University Press, 1860).

²⁴ Van Ginkel, *John of Ephesus*, 76.

²⁵ Bkz. Averil Cameron "The Byzantine Sources of Gregory of Tours," *Journal of Theological Studies* 26 (N.S.) (1975) 421-6, 422. Averil Cameron tarafından yeniden basım: *Continuity and Change in Sixth Century Byzantium* (Londra: Variorum 1981) XV.

²⁶ Susan Ashbrook Harvey, *Asceticism ve Society in Crisis: John of Ephesus and Lives of the Eastern Saints*, The Transformation of the Classical Heritage 18 (Berkeley: University of California Press, 1990), 31; burada Yuhanon'un *hajiografik* eseri "Lives of the Eastern Saints" ele alınmaktadır. Metin ve çeviri için bkz. *John of Ephesus, Lives of the Eastern Saints*. ed. and trans. Ernest W. Brooks, *Patrologia Orientalis* Tom. XVII, Fasc. 1; Tom. XVIII, Fasc. 4; Tom. XIX, Fasc. 2 (Paris: Firmin-Didot 1923-25).

²⁷ Josef Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge: Etnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts (ca. 840-940)* (Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Theodor Wicher, 1903), 479-91. Ayrıca bkz. John Eph., VI.45-49 (341-3 / 259-61); Franz Altheim, *Geschichte der Hunnen, Vol. 1: Europa'da Von den Anfängen bis zum Einbruch in Europa* (Berlin: Walter De Gruyter, 1959), 86-98.

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRLERE ELÇİLİĞİ

arasındaki yakın bağlantılar”dan bahsetmektedir.²⁸ Bizans ve Fars İmparatorluklarında Süryanice konuşan Hıristiyanlar gerçekten ortak bir edebi dili paylaşıyorlardı ve aralarında hiç kuşkusuz temas vardı. Özellikle Bizans-İran sınırının Suriye ve Mezopotamya içinde değişen doğası da göz önüne alınırsa, bu iki toplum sınır bölgesinde ve etrafında birbirine karışmıştır.²⁹

Ne var ki, bu iki toplumun kendilerini ve birbirlerini nasıl anladıkları konusunda daha belirleyici olan ayırım V. yüzyıldaki Khristolojik ihtilaflar sırasında ortaya çıkan ve İran'daki Doğu Kilisesi'nin Mopsuestialı Theodoros ve Nestorios'un Antakya menşeli teolojik pozisyonu benimsemesi³⁰ ve Bizans İmparatorluğu'ndaki Süryani Hıristiyanların büyük çoğunluğunun Antakyalı Severus ve Mabbuglu Philoksenus tarafından yönetilen Monofizit izleri takip etmesiyle³¹ sonuçlanan iman ifadesi ayrımıydı. İkisi arasındaki teolojik farklılıklar tarihsel olarak aralarındaki rekabetin iş birliğinden daha fazla olduğu anlamına geliyordu.³² Üstelik de Monofizit (Süryani Ortodoks) misyonerlerin doğuya doğru genişlemesi asgari düzeydeydi; (Yarkand dâhil olmak üzere Uygur topraklarında “Yakubiler”den bahseden) Marco Polo'nun seyahatleri döneminden önce doğuda varlıklarını tam olarak duyduğumuz en uzak nokta Horasan ve Segestan'daki Süryani Ortodoks Patriği tarafından bir piskoposun atandığı Aphrah (Farah)'dı³³ (793-818) ve Tel Mahre Patriği Dionysius'un emriyle piskoposlukların kurulduğu Herat ve Zarang (Zaranj) idi (818-845).³⁴

Böylelikle, Dobrovits'in makalesinde bahsedilen Zemarkhos'un elçiliğinin gerçekleşmesine yardımcı olan “Monofizitlerin Doğuya Misyonları”nın niteliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Pseudo-Zachariah Rhetor'un XII. kitabının 7. bölümünde³⁵ bahsedilen, Kafkasya'daki Hunlar (büyük olasılıkla Sabirler)³⁶ arasında 502/3'ten itibaren en erken 555'e kadar faaliyette bulunan misyonerlerin ya Mezopotamya'daki Amida'dan gelen Süryani Monofizitleri, ya da Albanya'daki (Kafkasya) Arran'dan gelen Ermeni Monofizit misyonerler olmalıdırlar.³⁷

Bu yüzden “Hun” bölgesine hareketleri doğuya değil kuzeye doğru olmuştur. Bu anlatıda, Konstantinopolis'ten doğuya gelen tek kişi, İmparator I. Anastasius'un Khalkedon Konsili karşıtı olan (yani, Monofizit) yeğeni Probus (491-518) idi. Onunki ise Hunlardan [askeri] hizmet derlemeye yönelik diplomatik bir görevdi.³⁸

Bu Monofizit misyonerler Kafkasya'daki Hun topraklarının ötesine yayılmadıkları için Zemarkhos'un sonraki elçiliğinin “yolu ilk olarak Monofizitler tarafından açılmış” veya “Roma Monofizit misyonerleri tarafından iyi bilinen” bir rotayı izleyen şekilde tanımlanması zor görülmektedir.³⁹ Pseudo-Zacharias Rhetor'da betimlenen misyonerlik faaliyetleri ile Türklere ve diğer bozkır halklarına yönelik Bizans politikası arasında herhangi bir bağlantı olması pek mümkün değildir.⁴⁰ [Bu kaynak] daha ziyade, bu makalede mevzu bahis edilen, Bizans imparatorluğu tarafından daha sonraları İran'ın Doğu Kilisesi'ne ait kilise nüfuz bölgesine dahil topraklarda yer alan bir bölgeye gönderilen (ve dolayısıyla Khalkedon-yanlısı) bir misyonu anlatan Efesli Yuhanon'dur.

Yuhanon'un Kilise Tarihi, III. Kısım, VI. Kitap

Yuhanon, III. bölümün ilk beş kitabında Bizans İmparatorluğu'ndaki Monofizit Hıristiyanlar ile doğrudan ilgili olan olaylara odaklanmasına rağmen, VI. kitabın başında bir konu değişimine işaret etmektedir.⁴¹

Kitabın başlangıcına dair İlk Tarih.⁴² Eğer âlem gerçekten devam ederse bizden sonra gelenlere açıklayıcı olması için, kilise tarihi ile birlikte günümüzde olmaya devam eden savaş, afet, yıkım ve katliamların kısa

²⁸ Mihály Dobrovits, “The Altaic World through Byzantine Eyes: Some Remarks on the Historical Circumstances of Zemarchus Journey to the Turks (AD 569-570),” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 64, No 4 (2011): 373-409, 373-4.

²⁹ Czeglédy, “Pseudo-Zacharias”, 139-140, Dobrovits tarafından alıntılanan yer.

³⁰ Bkz. GEDSH, 401-2, 306-7.

³¹ Bkz. GEDSH, 368-9, 332-3.

³² Bkz. David Wilmshurst, *The Martyred Church: A History of the Church of the East* (London: East & West publishing, 2011), 51-93.

³³ Marco Polo: *The Description of the World*, ed. ve terc. A. C. Moule ve Paul Pelliot, Vol. I (Londra: George Routledge & Sons, 1938), 146, 156.

³⁴ *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche 1166-1199* (4 vols.), ed. and trans. Jean-Baptiste Chabot (Paris: Ernest Leroux, 1899-1910), App. III (753-4/III, 451-4) [Bundan sonra (Chabot)]. Tel Mahreli Dionysius hakkında bkz. GEDSH, 127-8. Doğu'daki Süryani Ortodoks genişlemesi için bkz. Jean Dauvillier, “L'expansion de l'Eglise Syrenne en Asie Centrale et en Extreme-Orient”, *L'Orient Syrien* 1 (1956): 76-87.

³⁵ Dobrovits, “Altaic World”, 379.

³⁶ Czeglédy, “Pseudo-Zacharias,” 147.

³⁷ TTH 55, 452-5.

³⁸ Bkz. *Procopius*, ed. and trans. H. B Dewing (7 vols.) (Londra: William Heinemann, 1914-1940), I. xii. 6-9; Czeglédy, “Pseudo-Zacharias”, 145-8.

³⁹ Dobrovits, “Altaic World”, 384, 386.

⁴⁰ Dobrovits, “Altaic World”, 399.

⁴¹ Michael Whitty, *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare* (Oxford: Clarendon, 1988), Not 110, VI. Kitap, “Yuhanon'un önceki kitaplarında baskın olan dini anlatısı daha sonradan eklenmiş gibi gözüküyor.”

⁴² Bölüm III, Kitap VI.

kayıtlarını yapmak bize yabancı ya da uygunsuz görünmedi. Onları edindiğimiz bazı haberler aracılığıyla elimizden geldiğince, anladığımız kadarıyla duyurduk.

Bunlar aracılığıyla Kurtarıcımızın sözünü ve hayat veren öğretisini hatırlıyoruz: O bize dünyanın sonlanmasının zamanı hakkında bilgiler verir, uyarılar yapar ve doğruları söyler ve de yaklaşan zaman (İkinci Diriliş=Ahret) hakkında “bütün bunların olduğunu gördüğünüzde onun kapıya ulaştığını bilin”⁴³ der. Günümüzde bütün bu olayların vuku bulduğunu ve gerçekleşmiş olduğunu görürüz. Ve bundan dolayı büyük güç ve sayısız zaferle gelen güce karşı dikkatli olmak her zaman doğrudur.⁴⁴

Bu noktaya kadar anlatılan kilise tarihi bahisleri, şimdi savaşlar, afetler, yıkım ve katliamlarla ilgili anlatılarla desteklenmektedir. Ancak bunda bile teolojik bir amaç güdülmektedir: Nihai amaç, İsa'nın ünlü Zeytin Dağı Vaazında bahsettiği kıyamet gününün işaretlerini aktaran Matta 24'e referansla Mesih'in dönüşü için hazırlıktır. Yuhanon'un VI. kitapta anlattığı felaketlerin çoğu ya Persler ya da VI. yüzyılın ortalarında imparatorluğu tehdit eden çeşitli “barbarlar” ile ilgilidir. VI. kitabın içindekiler kısmına baktığımızda⁴⁵ en az beş bölümün (24, 30, 32, 45 ve 46), “Avarlar denilen hakir uzun saçlı barbarlar” ile ilgili olduğu anlaşılıyor.⁴⁶ Bu nedenle VI. kitabın başında sonradan barbarlara atfedilecek eylemler, dünyanın yaklaşmakta olan sonu ile ilişkilendiriliyor. Bu, Yuhanon'un Zemarkhos'un elçiliğiyle ilgili anlatısını incelerken akılda tutulması gereken önemli bir husustur.

Devam etmeden önce terminoloji üzerine bir not uygun olacaktır. Süryanice literatürde Türk etnik isminin her biri farklı yazıma sahip iki temel çeşidi vardır. En yaygın varyant, Süryanilerin sonda bağlılık eki (gentilic) -*āyē* kullanmasıdır. *Ṭurqāyē*, *Ṭurkāyē*, *Ṭurkayē* ve yalnızca bir örnekte farkına vardığım *Turqāyē*.⁴⁷ Bu durumla karşılaştırılacak olursa, Efesli Yuhanon'un Konstantinopolis'te yaşaması ve VI. kitaptaki derlemeleri için Yunanca kaynakları kullanması göz önüne alındığında Yunancadan gelme sözcükleri (*Ṭurqis*, *Ṭurqios*, *Yun. Τουρξίους*) kullanması şaşırtıcı değildir.

VI. kitabın, 7. bölümünde hem BL Ek. 14640 hem de Vat. Syr.145'te tespit edilen kapsamlı bir anlatı, konumuzla bağlantılı olduğu hâlde ayrı bir çalışmayı hak etmektedir. Bu, I. Hüsrev'in 573'te Bizans şehri (nüfusun çoğu Süryanice konuşan bir sınır kasabası olan) Dara'yı ele geçirdiğinde 2.000 bakirenin “Barbarlara” nasıl hediye olarak gönderildiğini anlatır.⁴⁸ 2.000 dindar Hıristiyan bakire, bahsedilen barbarların ellerinde kirlenmemek için yolda bir nehirden, toplu halde intihar etmiştir. Bu olay Yuhanon tarafından şehitlikle eşit tutulmuştur. Ne yazık ki barbarların kimliği biraz kafa karıştırıcıdır: BL Ek 14640'ta isimlerini vermeyi ihmal eder, Vat. Syr. 145'te Avarlar diye adlandırılır (Avarların Bizans İmparatorluğu'nun kuzey tarafındaki konumları göz önüne alındığında büyük oranda Farslar tarafından ulaşılamaz oldukları için küçük bir olasılık)⁴⁹ fakat Süryani Mihail⁵⁰ ve 1234 *Anonim Kroniği* Yuhanon'un rivayetlerini kullanarak onları Türk (*Ṭurqāyē*) olarak adlandırır.⁵¹ Bu, Türklerin tanımının “kirlilik” ve “vahşilik” terimleriyle yapıldığı, barbarların ötekiliğine odaklanan aşırı derecede olumsuz bir alıntıdır. Ancak VI. kitapta Türklere yapılan müteakip atıflar, hâlâ ötekiye odaklanmış olsa da ileride göreceğimiz gibi, daha dengeli bir tasvir sunar. Süryani Mihail'den⁵² yeniden yapılandırılması gereken Yuhanon'un VI. kitabının tahrir olmuş 49. bölümünden Türklere yapılan bir başka atıf konumuzla daha yakından ilgilidir:

Kağan (Avarların) bunları (Anastasia'nın erguvan rengi elbiselerini) aldı. “Romalıların kralı istese de istemese de krallık bana verildi bakın” diyerek onları (elbiseleri) giydi. Hemen akabinde *Ṭurqāyē* halkının onun peşinde olduğu haberi üzerine alarma geçti. O ve onlar (Avarlar) kendilerinin evlerini ve tüm eşyalarını onların

⁴³ Matt. 24:33.

⁴⁴ John Eph., VI.1 (277-8/210) = John Eph. (PS), 366. Burada ve çeviri yaptığım başka yerlerde, parantez içindeki kelimeler Süryanice metinlerde yoktur fakat anlamını açığa kavuşturmak için eklenmiştir.

⁴⁵ John Eph., 275-7/208-10 = John Eph. xxvii-xlv.

⁴⁶ Krş.: *Agathias: The Histories*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Vol. IIA, çev: Joseph D. Frendo (Berlin & New York: Walter De Gruyter, 1975), I.4, Türkler ve Avarların saçlarını “dağınık, kuru, kirlili ve çirkin bir düğümlü bağlı” olarak tanımlar.

⁴⁷ IX. yüzyıla kadar *ṭ* ile başlayan sadece iki yazım kullanıldı.

⁴⁸ John Eph, VI.7 (293-6/222-2) = John Eph. (PS), 387-91.

⁴⁹ Farslar ve Avarlar daha sonra 626'da Köstence'ye başarısız olan bir kuşatma gerçekleştirmiş olsalar da Hüsrev'in 573'te içinde yerleşik bölgeler ve diğer göçebe kabileler de olan Kafkaslar üstünden Pontus bölgesine gelerek (Pseudo-Zachariah Rhetor tarafından tarif edilir.) 2.000 bakireyi Konstantinopolis'ten geçireceği şaibeldir.

⁵⁰ Michael (Chabot) X.10 (350/II, 315-6), şurada tekrarlanır: *Gregorii Barhebraei Chronicon Syriacum*, ed. Paul Bedjan (Paris: Maisonneuve, 1890), 84; *The Chronography of Gregory Abû'l Faraj, the son of Aaron, the Hebrew Physician, Commonly Known as Bar Habraeus, Being the First Part of His Political History of the World*, Vol. I, trans. Ernest A. Wallis Budge (Oxford: Oxford University Press, 1932), 78. Aynı zamanda Mihail'in Türkler hakkındaki anlatımı kendi tezine de atıfta bulunur. (Chabot) XIV.2 (567/III,151).

⁵¹ *Anonymi Auctoris Chronicon ad Annum Christi 1234 Pertinens I*, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 81/Syr. 36, ed. Jean-Baptiste Chabot (Paris: J. Gabalda, 1920), 69 (206); *Chronicon Anonymum ad Annum Christi 1234 Pertinens I*, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 109/Syr.56, trans. Jean-Baptiste Chabot (Louvain: Officina Orientali et Scientifica, 1937), 69 (162). Bu kronik hakkında bkz. *GEDSH*, 97.

⁵² Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, 483-4. Yuhanon'un içindekiler tablosunun bölüm açıklamaları (John Eph., 277/210).

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRKLERE ELÇİLİĞİ

(Türklerin) ele geçirecekleri korkusuyla Sirmium'a doğru gittiler ve onlar (Romalılar), ona (Avar Kağanına) 8 *centenarii* altın gönderdikten sonra geri döndüler.⁵³

Burada bağlam; Karadeniz'deki, günümüzde Bulgaristan'da bulunan, Anchialus⁵⁴ kentinin 588'de⁵⁵ Avar-Slav müttefikliğiyle zapt edilmesidir. Şehre girdikten sonra, yağmacı ordular, İmparator Tiberius'un karısı Anastasia'nın orada bir kiliseye bağışladığı bazı mor giysiler buldular. İsmi verilmemiş Avar kağanı (belki Bizans'ın ezeli düşmanı Bayan'ın oğlu) "erguvan"ın kraliyet önemini kabul ederek, bunları Bizanslılara ciddi bir zarar verebilme gücünün bir ifadesi olarak giydi. Ancak, Türklerin⁵⁶ peşine düştüğü haberi onun, Avarların 581 veya 582'de⁵⁷ Romalılardan aldığı Balkan şehri Sirmium'a geri dönmesini zorunlu kıldı. Süryani Mihail'in belirttiği Türk halklarıyla ilgili Efesli Yuhanon'dan son bir alıntı, 10. kitabın 21. bölümündeki, bilim insanları tarafından sıklıkla Efesli Yuhanon'a atfedilen, üç İskit kardeşin hikâyesidir. Bununla birlikte başka bir çalışmada bahsettiğim üzere, muhtemelen bu bilgi Tel Mahreli Dionisius'un⁵⁸ IX. yüzyıldan kalma kayıp olan *Dionysius Kroniği*'nden alıntılanmıştır. Şimdi Zemarkhos'un Türk büyükelçiliğine dönüyoruz.

Bizans Kaynaklarındaki Zemarkhos Elçiliği

VI. yüzyılda diplomatik temaslar, devlet idaresinin önemli bir bileşeniydi. Bizanslılar ve Farsların diplomasi alanında asırlık deneyimleri vardı ve Türkler kısa sürede büyükelçilik oyununu ustaca oynamayı öğrendiler.⁵⁹ Türkler ve Bizanslılar arasındaki ilk diplomatik temas, görünüşe göre 563 yılında gerçekleşmiştir. IX. yüzyıl yazarı Theophanes Homologetes, VI. yüzyıl yazarlarından Byzantiumlu Theophanes'e (çalışmaları sadece Photius'un Bibliotheca'sında özet olarak sunuluyor) atıfta bulunarak "Eskiden Massagetai olarak adlandırılan ve Farsların kendi dilinde Kermikhiones olarak adlandırdıkları Türkler"⁶⁰ gibi "Hermichionların Kralı Askel'den"⁶¹ gelen elçilerden bahseder. Ancak, VI. yüzyılda Türk-Bizans diplomatik ilişkileri için en önemli Yunanca kaynağımız, Maurikios'un hükümdarlığı (582-602) döneminde, 558-582 yıllarını (Agathias'ın *Tarihler*'ini devam ettirerek) yazan Menandros Protector'dur. X. yüzyıl belgelerinde (Konstantinos Porphyrogenitos'un *Excerpta de Legationibus* ve *Excerpta de Sententiis* eserleri ve *Suda* olarak bilinen Bizans Yunancasıyla yazılmış tarihi ansiklopedi) fragmanlar hâlinde korunmuş olan Menandros'un *Tarih*'i Bizans ve Türkler arasındaki elçi gidiş-gelişlerinin detaylı anlatımlarını verir. Türkler atıfların çoğu, diplomatik eğitim rehberi olduğu göz önüne alındığında şaşırtıcı olmayan, *Excerpta de Legationibus*'tan geliyor. Çoğu akademisyen tarafından Menandros'un imparatorluk arşivlerine erişiminin olduğu varsayılmıştır, ancak mevcut parçalardan bu savın doğruluğu tam olarak anlaşılabilir.⁶²

⁵³ Michael (Chabot) X. 21 (380-1/II, 363), kopyası John Eph., 342-3/260.

⁵⁴ *The History of Theophylact Simocatta*, trans. Michael Whitby and Mary Whitby (Oxford: Clarendon, 1986), I.4.4-5 (25) [bundan sonra Theophylact]; *TTH* 33, VI. 10 (301); *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813*, trans. Cyril Mango and Roger Scott (Oxford: Clarendon 1997), AM 6075 (375) [bundan sonra Theophanes].

⁵⁵ 588 tarihi hakkında bkz. Van Ginkel, *John of Ephesus*, 72-3, *The Ecclesiastical History of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History*, Translated Texts for Historians 33, trans. Michael Whitby (Liverpool- Liverpool University Press), 301, n. 37. [Bundan sonra *TTH* 33].

⁵⁶ Turqaye Michael'den alındı (Chabot), ama Yuhanon muhtemelen yukarıda belirtildiği gibi Turqis kullandı.

⁵⁷ John Eph. VI.30, 32 (335-7 / 255-6) = John Eph. (PS), 442-5. Bizans kaynakları aynı zamanda Türklerin Avarların peşine düştüğünü de açıklar: *The History of Menander Guardsman*. ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 17, ed. and trans. Roger C. Blockley (Liverpool: Francis Cairns, 1985), fr. 4,2 (45-7); 25,2 (223-5) [Menander]; *TTH* 33, V.1 (255).

⁵⁸ Mark Dickens, "The Three Scythian Brothers: An Extract from the Chronicle of Mihail the Great", *Parole de l'Orient* 35 (2010): 145-68.

⁵⁹ Doğal olarak, Türklerin Çin saraylarına büyükelçilikler göndermeleri konusunda bazı tecrübeleri vardı, fakat (Türklerin geleneksel Çin nüfuz alanı içinde kökenleri göz önüne alındığında), bu ilişkiler, Farslar ve Bizanslılarla diplomatik ilişkilerden niteliksel olarak farklıydı. VI. yüzyılda Bizans-Fars-Türk ilişkilerinin karmaşık yapısı üzerine yıllar geçtikçe anlatımlar yazılmıştır: Martin J. Higgins, "International Relations at the Close of the Sixth Century", *Catholic Historical Review* XXVII, No. 3 (1941): 279-315; Carlile A. Macartney, "On the Greek Sources for the History of the Turks in the Sixth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 11, No 2 (1944): 266-75; Knud Hannestad, "Les relations de Byzance avec la Transcaucasie et l'Asie centrale aux 5e et 6e siècles", *Byzantion* 25-27 (1955-57): 421-56; Dimitri Obolensky, "The Empire and Its Northern Neighbours", *Cambridge Medieval History*, Vol. IV, Part I. ed. J. M. Hussey (Cambridge: Cambridge University Press 1966), 473-80; Harry Turtledove, "Justin II's Observance of Justinian's Persian Treaty of 562", *Byzantinische Zeitschrift*, 76 (1983): 292-301. Bu dönemde Bizans-İran ilişkilerinin genel anlatımında harika bir kaynak Geoffrey Greatrex ve Samuel N. C. Lieu. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, Part II (AD 363-630): A Narrative Sourcebook* (London: Routledge, 2002). Bizans diplomasisi hakkında bkz. Alexander Kazhdan, "The Notion of Byzantine Diplomacy", *Byzantine Diplomacy: Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies* içinde, Cambridge, March 1990, Jonathan Shepard ve Simon Franklin (Aldershot: Variorum, 1992), 3-21; Asya diplomasisi üzerine, bkz. Denis Sinor, "Diplomatic Practices in Medieval Inner Asia", *The Islamic World from Classical to Modern Times: Essays in Honor of Bernard Lewis* içinde, C. E. Bosworth, C. Issawi, R. Savoury ve A. L. Udovitch (Princeton: Darwin Press, 1988), 337-55. Denis Sinor, *Studies in Medieval Inner Asia* (Aldershot: Ashgate Variorum, 1997), XVI.

⁶⁰ *Fragmenta Historiarum Graecorum*, Vol. IV, ed. and trans. Karl Müller (Paris: Ambrosio Firmin Didot, 1851), 270 [FHG] = Photius: *The Bibliotheca*, trans. Nigel G. Wilson (Londra: Duckworth, 1994), 52 [Photius]. Dobrovits, "Altaic World," 380-2'deki tartışmaya bakınız.

⁶¹ Theophanes, AM 6055 (351). Bu bilginin asıl kaynağı şu olabilir: *The Chronicle of John Malalas*, Byzantina Australiensia 4, trans. Elizabeth M. Jeffreys, Mihail Jeffreys, and Roger Scott (Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies, 1986), 304.

⁶² Menandros'un kaynakları ve imparatorluk arşivlerine olası bir erişim hakkında bkz. Menander, 1-2, 18-9; Barry Baldwin, "Menander Protector", *Dumbarton Oaks Papers* 32 (1978): 101-25, 104, 109; Whitby, *Emperor Maurice*, 243-4. Thérèse Olajos, *Les sources Théophylacte Simocatta*. Byzantina Neerlandica 10 (Leiden: E. J. Brill, 1988), 24. 51 fr. 19'da Zemarkhos'un ayrılışının kesin tarihinin verildiği, onun gerçekten de imparatorluk diplomatik arşivlerine eriştiği sonucuna varır (yazarın görüşü hâlâ iyi karşılanmasına rağmen, sayfa 19, Zemarkhos değil, Valentinus'un elçiliğiyle ilgilidir).

Senato üyesi ve “doğu şehirlerinin komutanı”⁶³ olan Zemarkhos liderliğindeki elçilik, VI. yüzyılın sonlarına ait beş kaynaktan anlatılıyor. Efesli Yuhanon ve Menandros’taki uzun incelemelere ek olarak, aynı dönemden üç Yunanca kaynak kısaca da olsa bundan bahsetmektedir: (581’den sonra yazan) Byzantiumlu Theophanes,⁶⁴ (muhtemelen 591 ile 602 arasında yazan) Epiphaneialı İoannes⁶⁵ ve (muhtemelen 620’lerin sonlarında yazan) Theophilaktos Simokatta.⁶⁶ Bununla birlikte, bu farklı kaynaklar hakkında üç noktaya değinmek gerekir: 1) Bu hikayenin nihai kaynağını bilmiyoruz - Zemarkhos muhtemelen elçiliğinin resmî bir raporunu imparatorluk arşivlerine sunmuştur,⁶⁷ fakat belki de aynı zamanda yazılı ve sözlü olarak dolaşıma giren popüler incelemeler de vardı; 2) Bu yazarlardan bazılarının birbirleriyle tanışması kesinlikle mümkün olsa da (en azından VI. yüzyılın sonlarında Konstantinopolis’te ikamet edenler), durumun gerçekten böyle olup olmadığını belirlemenin bir yolu yoktur; 3) Byzantiumlu Theophanes, Epiphaneialı İoannes ve Menandros’tan günümüze kalanların fragman hâlleri göz önüne alındığında kimin kimden ödünç aldığını tam olarak bilmek zordur, ancak Efesli Yuhanon’un anlatımı diğer kaynaklardan önce yazılmış olmalıdır. En sonucusu Theophylaktos olmalıdır.⁶⁸

Menandros’a göre; Elçi Zemarkhos, Konstantinopolis’e (568’in sonu 569 başı) gelen Soğd elçilerine cevaben İustinos’un saltanatının dördüncü yılında (tam olarak Ağustos 569’da) Soğd ipeğinin Romalılara satılabilmesi için Bizans ile ticari ilişkiler kurmak üzere yola çıktı.⁶⁹ Bizans elçilerine yolculuklarında karşılaştıkları bazı Türkler tarafından demir satışı teklif edildi,⁷⁰ geleneksel bir Orta Asya arınma ritüeli yaşadı,⁷¹ Sizabul (İstemi) Yabgu’nun⁷² “Altın Dağ” mevkiinde (tekerlekli altın bir taht, ipek süslemeler, altın sedirler ve gümüş heykellerden oluşan) zengin sarayına hayran kaldı⁷³, “bir tür tatlı Barbar şarabı” içildi ve bir kadın köle sunuldu. Talas’a yapılan bir seferden sonra Menandros, Bizans elçilerinin, Tarkan Tagma önderliğindeki bir Türk maiyetinin eşliğinde, uzun eve dönüş yolculuğunu anlatır.⁷⁴

⁶³ Menandros, fr. 10,2 (117). Zemarkhos için bkz. *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Vol. III, ed. J. R. Martindale (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) 1416-7 (bundan sonra *PLRE III*), Ion I. Russu’dan sonra, “Zemarchos: Ein Beitrag zur Byzantinischen Prosopographie (6.Jh.),” *Dacia* 14 (1970): 411-8, 415’te, bu tanımlamanın, Zemarkhos’un *majister militum per Orientem* unvanı için olduğu anlaşılmaktadır; bu durumda, normalde Antakya’da ikamet etmiş olmalı. Ayrıca bkz. Dobrovits, “Altaic World,” 384, “Süryanileri biraz komuta etmiş olmalı” veya “Konstantinopolis’teki görevi sırasında Efesli Yuhanon ile kişisel temasları olmuş olmalı.” Ancak, bu varsayımlar her iki şekilde de kanıtlanamaz. Antakya’da ikamet etse bile Doğu Roma’daki en yüksek rütbeli subay değildi, Süryanice konuşuyordu. Efesli Yuhanon ile olası temasına gelince, bu, Zemarkhos’un Konstantinopolis’teki varlığına ve o zamanlar Monofizitlerin Yuhanon gibi siyasi ikliminin ne olduğuna bağlıdır. Eğer İustinianus’un 565’teki ölümünden sonra oradaysa, mahkemeye öncekinden daha çok daha az erişimi olacaktı (özellikle Theodora hayattayken olandan daha az).

⁶⁴ *FHG*, 270-1 = Photius, 53.

⁶⁵ *FHG*, 273-4 = Greatrex ve Lieu, *Roman Eastern Frontier*, 141-2; yazım tarihi hakkında bkz. Whitby, *Emperor Maurice*, 222-3.

⁶⁶ Theophylact III.9.7 (85-6); yazım tarihi hakkında bkz. Whitby, *Emperor Maurice*, 39-40, 50-1. Theophanes, AM 6064 (362) elçilikten de bahseder. Theophylact’ın Zemarkhos elçiliğine yaptığı atıflar için araştırmalar ve burada ele alınan diğer kaynaklardaki ihmaller ve diğer farklılıklar için bkz. Olajos, *Sources de Théophylacte*, 18-9.

⁶⁷ Menandros, 19, n. 79, “Priscus Fr. 125, 4, Konstantinopolis’e dönen elçilerin tam bir rapor hazırlamalarının beklendiğini ve muhtemelen en azından bu raporun saklanacağını gösteriyor. Daha kapsamlı bir resmi rapor gerekip gerekmediği net değil. Tahminimce Zemarkhos’un versiyonu yazıldıysa, yayınlanmak üzereydi.”

⁶⁸ Tarihlerle ilişkin bir özet faydalı olabilir: Efesli Yuhanon (eserini 588’de bitiren) ve Byzantiumlu Theophanes (581’den sonra yazan) muhtemelen çağdaşlardı, ancak şimdiye kadar tanışıp tanışmadıkları bilinmiyor. Bununla birlikte, Yuhanon’un Zemarkhos hikayesi (581’den önce tamamlandı) tartışmasız elçiliğin en erken anlatısıydı, bu tartışmalı bir noktadır. Menandros’un Maurice’in hükümdarlığı sırasında (582-602) ne zaman yazdığını tam olarak bilmediğimiz için, Yuhanon’a ya da Theophanes’e aşına olup olmadığı belirsizdir (ikincisi için bkz. Baldwin, “Menander Protector”, 109). Ayrıca Epiphaneialı İoannes’in (591’den sonra yazıyor) burada tartışılan diğer yazarlardan herhangi birini tanıyıp tanımadığı da belirsiz. Bununla birlikte, Olajos, *Sources de Théophylacte*, 14-66, 96, 106, 620’lerin sonlarında yazan Theophylact’ın Epiphaneialı İoannes’i yoğun bir şekilde ve Menandros’un biraz daha az kullandığını açıkça göstermiştir (ayrıca bkz. Whitby, *Emperor Maurice*, 222-30).

⁶⁹ Menandros’a göre, Türk hükümdarı Sizabul, daha önce iki Soğd elçiliğini İran’a göndermişti; ilki Farsların ipeklerini almayı reddetmesiyle, ikincisi ise elçilik mensuplarının zehirlenmesiyle sona erdi. Sonuç olarak, Soğdluların lideri Maniakh, Sizabul’a ham ipeklerini satmak için Romalılarla dostluk geliştirmesini tavsiye etti. Bu diplomatik alışverişlerde Soğdlu ticaretinin can alıcı rolü için bkz. Étienne de la Vaissière, *Sogdian Traders: A History. Handbuch der Orientalistik*, VIII, 10, çev. James Ward (Leiden: Brill, 2005), 202-3, 209-10, 227-44; Dobrovits, “Altaic World,” 382-4.

⁷⁰ Türklerin eski ustalarının Juan-juan’a metal işçisi olarak hizmet etmiş olmaları şaşırtıcı değil. Türk metalurjisi için bkz. Nikolai M. Ziniakov, “Ferrous Metallurgy and Blacksmith Production of the Altay Turks in the Sixth to Tenth Centuries”, *Arctic Anthropology* 25, No. 2 (1988): 84-100.

⁷¹ Plano Carpini’nin 1245’te Batu’nun kampına kabul edilmesinden önce sergilenen benzer bir ritüel için bkz. *The Mongol Mission*, trans. Christopher Dawson (Londra: Sheed ve Ward, 1955), 56. Uygulama bugüne kadar devam etmektedir; 1990’ların sonlarında Özbekistan’da yaşarken, yazar sık sık pazar tezgâhlarının ve otomobillerin özel bir bitki ile doldurulmuş bir mangaldan çıkan dumanla arınma ritüelini gözlemledi. Sovyet otoriteleri, bunu yalnızca bir halkın ilaç tedavisi olarak açıklamaya çalışmış olsalar da çoğu kişi bunu öncelikle kötü ruhları uzaklaştırmanın bir yolu olarak görüyor.

⁷² Menandros Silzibul’un alternatif yazımını da kullanır: Bkz. Gyula Moravcsik, *Byzantino-turcica II: Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen* (Berlin: Akademie-Verlag, 1958), 275-6 [bundan sonra *BT II*].

⁷³ Olajos, *Sources de Théophylacte*, 51-2, 98’de belirttiği gibi, Türk âleminin Theophylact III.6.11,14 (81)’de bahsedilen zenginliklerinin tasvirleri, Menandros’taki açıklamalardan yararlanıyor gibi görünmektedir. Theophylact VII.7.6-9.12 (188-93)’de Menandros’un Zemarkhos elçiliğini “İskit halkları üzerine yapılan keşifler” hakkındaki açıklamasından olası etkiler için bkz. Olajos, *Sources de Théophylacte*, 103-5.

⁷⁴ Menandros, fr. 10, 1-5 (111-27). Türklerle yolculukta Ektag adı, Türk hükümdarının sarayının yeri, büyükelçilerin oradaki deneyimleri ve dönüş yolculuğunda Dobrovits’teki derinlemesine tartışma, “Altaic World,” 385-96. Tarqan başlığı için bkz. Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Oxford: Clarendon Press, 1972), 539-40 [bundan sonra *EDT*]. Tagma için bkz. *PLRE III*, 1214.

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRLERE ELÇİLİĞİ

Araştırmacılar, yolculuğa dâhil olan bireylerin, yerlerin ve etnik grupların bazılarını tespit etmekte güçlük çekmiş olsalar da (bilhassa, çoğu bilim insanı tarafından I. Türk İmparatorluğu'nun batı yarısının hükümdarı İstemi olduğu anlaşılan Sızabul, 552-576),⁷⁵ Menandros'un anlatımına dair belirgin bir özgünlük izlenimi oluşmaktadır. Bahsedilen bazı yerler ve etnik gruplar kolayca tanımlanabilir (Soğdlular, Akhunlar, Talas, Ogurlar), adı geçen yetkililer tanınabilir Türkçe unvanlara sahiptir (Kağan, Tarkan) ve dönüş yolculuğu hatırı sayılır ayrıntılarla anlatılmıştır (yine de Dobrovits'in belirttiği gibi, "elçiliğin daha sonraki yolculuk öyküsü coğrafik özel yeniden yapılandırma gerektirir ve kafa karıştırıcıdır.")⁷⁶. Bununla birlikte, Menandros'un Bizanslılar ve "barbarlar" arasındaki temaslar hakkında daha önceki yazılanlara dayanan standart anlatım kalıpları kullandığını da düşünmeliyiz. Bu nedenle Barry Baldwin'in yorumlamasına göre Menandros'un "Türk şarabı anlatımının ... Priscus'un Hun birası ile paralellik gösterir ... ve Dizabulus'un⁷⁷ sarayının tasviri ... yapısının ve içeriğinin oldukça büyük bir kısmını Priscus'un Attila ordugahı tasvirine borçludur."⁷⁸

Diplomatik temasa, Türklerle ittifak olasılığının II. İustinos'u I. Hüsrev ile İustinianos arasındaki "Elli Yıllık Barış" anlaşmasını (562) bozmaya cesaretlendirdiğini (572 yılında) ve bunun Sasani İmparatorluğu ile nasıl yeniden savaşa neden olduğunu anlattığı Menandros fragman 13,5'te de kısaca değinilmiştir.⁷⁹ Fragman 19, 1-2'de 576 yılında Tiberius Caesar [II. Tiberius] tarafından İmparatorluk koruması Valentinus⁸⁰ önderliğinde ve o dönemde Konstantinopolis'te oturan 106 Türk'ün⁸¹ eşliğinde Bizans'tan Türklere ikinci elçilik anlatılmıştır. Sızabul'un Romalılara yaptığı sıcak karşılamanın aksine, oğlu Turxath,⁸² Avarlarla (Türklerin asi olarak gördükleri) yapılan 574 barış anlaşması nedeniyle Bizanslıları ihanetle suçladı; Türk yöneticinin görüşüne göre, bu ikiyüzlülüğün en kötüsüydü ve Romalılara güvenilemeyeceğini gösterdi.⁸³

Daha sonra Turxath, Roma elçilerini ölümle tehdit etti, bu tehdit ancak Valentinus'un Türk hükümdarına hitaben yaptığı, sadece Turxath'ın şerefine hitap etmeyip Romalılar ve babası Sızabul arasındaki dostane ilişkiden de bahseden anlamlı konuşma sayesinde önlendi. Turxath'ın sonraki Roma topraklarına yakın olan Kırım Boğazı'nı (Kerç Boğazı) kuşatma tehdidini savuşturmak o kadar kolay olmadı; Türkler 579'da saldırarak bölgeyi ele geçirdi.⁸⁴ Hayatları karşılığında Valentinus ve diğer elçilerin, merhum Sızabul için düzenlenen cenaze törenlerinin bir parçası olan vücut yaralama ritüellerine katılmaları gerekti. Yanaklarını hançerlerle kestikten sonra, Menandros bize şunları aktarıyor: "Turxanthus, babasına ayrılmış dört tane bağlı Hun esir getirdi... ve bu zavallı adamları babasının atlarının ortasına koyarak barbar dilinde onlara gitmelerini buyurdu ve babası Silzibul için ne kadar harika... (burada metin kesiliyor)"⁸⁵. Menandros'un buradaki bilgileri başka kaynaklar tarafından da doğrulanıyor. Yas dönemindeki Hunların yanakları kesme geleneği, VI. yüzyıl Çin kayıtlarında⁸⁶ olduğu gibi Priscus ve İordanes tarafından da bildiriliyor. Türk ve Moğol cenaze törenlerinin bir parçası olarak insan kurban etme geleneği, İordanes ve Procopius döneminden itibaren de belgelenmiştir.⁸⁷ Menandros'un Valentinus'un elçiliği hakkındaki anlatımı bize Turxath'ın kardeşi olan ve Batı Kağanlığını 576'dan 603'e kadar aralıklı olarak yöneten İstemi'nin oğlu Tardu ile ilgili değerli bir referans vermektedir.

Bu Bizans referanslarının dışında, I. Hüsrev'in *Kärnāmāğ'ı* (XI. yüzyıl Arapça tercümesi mevcut) Pers hükümdarının Zemarkhos'un elçiliğine dair edindiği haberlere verdiği cevabını anlatır. Hüsrev, "Türklerin

⁷⁵ Bu görüş, Mihály Dobrovits, "Silziboulos", *Archivum Ottomanicum* 25 (2008): 67-78'de iyi ifade edilmiştir ve Peter B. Golden, "Oq and Ogur ~ Oguz", *Turkic Language*, 16: 155-99, 165'te (2012)'de özetlenmiştir. Ayrıca bkz. *PLRE* III, 1163-4. Menandros özellikle Sızabul'dan Khagan olarak bahsediyor; başlık için bkz. *EDT*, 611; Peter B. Golden, "The Türk Imperial Tradition in the Pre-Chinggisid Era", *Imperial Statecraft: Political Forms and Techniques of Inner Asia, Sixth-Twentieth Century*, ed. David Sneath (Bellingham: Western Washington University Center for East Asian Studies Press, 2006), 23-61, 40-50.

⁷⁶ Dobrovits, "Altaic World", 394.

⁷⁷ Διζάβουλος bazı el yazmalarında bulunan alternatif yazımlarına atıfta bulunarak; bkz. *BT* II, 275-6.

⁷⁸ Baldwin, "Menander Protector," 118, 119, cf. 104, 112.

⁷⁹ Menandros, fr. 13,5 (147)

⁸⁰ Menandros, fr. 19,1 (171) bize daha önce iki kez Türk elçisi olarak gittiğini söylüyor; eğer o, fr. 5, 2 (51)'de bahsedilen Valentinus ile özdeşse, kendisi aynı zamanda Avarlar'a da elçi olarak görevlendirilmişti; bkz. *PLRE* III, 1353.

⁸¹ Menandros fr. 19,1 (171), bunların Türk topraklarından dönen en az altı Bizans elçiliğiyle Bizans başkentine geldiklerini belirtiyor.

⁸² Bilimsel fikir birliği, bunun Türk-şad ismini temsil ettiği yönündedir: *BT* II, 328; Alessio Bombaci, "On the Ancient Turkish Title Šad", *Gururajamanjarika; Studi in Onore Di Giuseppe Tucci*, Cilt. I (Nap- les: Istituto Universitario Orientale, 1974), 167-93, 168; Golden, "Oq and Ogur", 160, n. 18. şad başlığı için bkz. *EDT*, 866; Golden, "Türk Imperial Tradition", 51-2. Turxath hakkında bkz. *PLRE* III, 1333.

⁸³ Sinor, "Diplomatic Practices", 344, kimliği belirsiz bir Moğol hükümdarının Macaristan Kralı IV. Bela'ya (1235-1270) yazdığı mektupta ilginç bir paralellik kaydeder ve "Kumanları koruyun, kölelerim, sizin korumanız altında."

⁸⁴ Tehdit edici görünen, geleneksel Bizans nüfuz alanındaki bu Türk mevcudiyetiydi, fakat gerçekte bu daha ileri gitmedi ve 7. yüzyılda Kafkasya Türklerinin gücünü miras alan Hazarlar, Bizans'ın Araplara karşı kilit müttefikleri haline gelmeye devam etti.

⁸⁵ Menandros, fr. 19, 1-2 (171-9). Menandros'un Türkler de dâhil olmak üzere yabancılara yönelik tutumu için bkz. Baldwin, "Menander Protector", 114-5, 116-7.

⁸⁶ Menandros, 277, n. 229, alıntı Priscus, fr. 24,1; Jean-Paul Roux, *La mort chez les peuples altaïques anciens ve médiévaux, d'après les document écrits* (Paris: Maisonneuve, 1963), 150-1, 165-6; Edouard Chavannes, *Documents sur les Tou-Kiue (Turcs) occidentaux* (Paris: Adrien-Maisonneuve, 1900), 240.

⁸⁷ Bkz. Roux, *Mort chez les peuples*, 169-72; Vasily V. Barthold, "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", *Central Asiatic Journal* 14 (1970): 195-227, s. 207, 211-2. Theophanes, A.M. 6203 [AD 710/11] (527-8), Hazar hanedanı Toudounos'un Hazar kağanına giderken öldüğünde, "Hazarlar onun onuruna, birlikte seyahat ettikleri gruptaki Turcmarch unvanlı olanlarla birlikte 300 Bizans askerini öldürdüğünü kaydeder. İnsanlara ek olarak, hayvanlar (özellikle atlar) da sık sık kurban edildi ve bozkır göçebelerinin mezarlarına gömüldü."

Büyük Kağanı” tarafından kendisine yazılan ve “ihametleri”nin gerekçelerini vererek kendisinden af dilediği mektubundan bahseder. Kağan, Şah’a *Caesar*’ın kendisine elçiler gönderdiği bilgisini verir ve ardından onları ağırlamak için Hüsrev’e soruyormuş gibi yapar; Pers hükümdarını, onun hükümranlığını çığnemek istemediğine ve Hüsrev’in rızası olmayan hiç kimsenin armağanlarını veya dostluğunu da istemediğine ikna eder. Cevaben, Hüsrev, Kağan’ı azarlar ve doğudaki savunmasını güçlendirir.⁸⁸

Efesli Yuhanon, Zemarkhos Büyükelçiliği Üzerine: Giriş ve Metin XXX

Yuhanon’un *Kilise Tarihi*’nde [*Ecclesiastical History*] Türklerin Bizans büyükelçiliğine yapılan ilk referans⁸⁹ Kitap VI, Bölüm 12’de:

“Bu nedenle, Romalılar krallığının bir daha asla beş *minas* vermeyeceğini⁹⁰ bilmelisiniz, “ne size (Farslara) ne de (herhangi bir) başkasına, çünkü sizin elçileriniz barbar Türklere övünüyordu ve şöyle diyorlardı: “Romalılar köledir ve aşağılık köleler bize haraç öder” Eğer bunu (uygulamayı) bozmazsanız, sizinle barışmayacağız.”⁹¹

Yuhanon’a göre, bu ifade, Tiberius Caesar’ın [II. Tiberius] Bizans ve Pers temsilcileri arasında, Dara yakınlarında sınırdaki bir yerde, 576 sonbaharıyla 578 baharı arasında gerçekleşen resmi müzakereler bağlamında I. Hüsrev’e gönderdiği bir mektuptan geliyor.⁹² Referans, “Hazar Kapıları” (*Caspian Gates*, burada Kafkasya’daki Darial Geçidi anlamındadır)⁹³ ile ilgili müzakerelerde dört ayrı vesileyle şart koşulan Bizans’ın İran’a yaptığı ve devam eden ödemelerdir.⁹⁴ Kuzey bozkırlarındaki işgalcilere karşı Hazar Kapılarında muhafızlık yapan Sasani birliklerinin bu şekilde her iki imparatorluğa da fayda sağlaması yüzünden Persler, bu askerilerin teçhizatı için yapılan ödemeleri bir tür Roma haracı olarak görüyorlardı.⁹⁵ II. İustinos’un 572’de yıllık 500 minas altın ödemeyi reddetmesi, aşağıda tartışılan, iki güç arasındaki savaşın patlak vermesinin nedenlerinden biriydi.

İustinos, 573’ün sonlarındaki Dara kuşatmasından sonra akıl sağlığını yitirmeye başladı ve akabinde 574’ün sonlarında Tiberius’u *caesar* olarak atadı. O yılın başlarında bir yıllık ateşkes düzenlenmişti, ancak daha uzun bir barış sağlamak için yapılan çeşitli girişimlere rağmen, iki imparatorluk arasındaki düşmanlıklar 576’da Hüsrev’in Ermenistan’ı işgali ve Romalıların Kuzey İran’a girmesiyle yeniden canlandı. Yuhanon’un değindiği barış görüşmelerinin ortasında Bizanslılar, Menandros’un bahsettiği üzere, Valentinus’u büyükelçi olarak Türklere gönderdi. Yuhanon’un anlattığı gibi, Tiberius ile Hüsrev arasında temsilcileri aracılığıyla bir yıldan fazla süren mesaj alışverişi ve suçlamaların ardından, müzakereler bozuldu ve her iki taraf da savaşa hazırlandı. Yuhanon’a göre ana sorunlardan biri, İran’ın Türklere yaptığı, Tiberius’un Roma ödemelerinden dolayı Hüsrev’in bir tebaası haline geldiğini ima eden açıklamasıydı.⁹⁶ Menandros ve Theophylaktos (576-578) barış pazarlıklarından bahsetmiş ama Yuhanon’un Tiberius’un mektubunda Türklere yapıldığını söylediği atıftan bahsetmemiştir.⁹⁷ VI. kitap 12. bölümde atıfta bulunulan olay, VI. kitap 23. bölümdeki Yuhanon’un aşağıdaki alıntılarımızın konusu olan Zemarkhos’un Türklere elçiliği versiyonunda bulunur⁹⁸:

[1] Yirmi Üçüncü Tarih, baştan beri yaşanan çatışmanın (meydana geliş) nedenleri ve krallıklar arasındaki barışın bozulması ile ilgili.

⁸⁸ Mario Grignaschi, “Quelques spécimens de la littérature sassanide conservés dans les bibliothèques d’Istanbul”, *Journal Asiatique* 254 (1966): 1-142, s. 43-4; yazar, bu açıklamadaki Khāgān’un gerçekten de İştemi olduğu sonucuna varır.

⁸⁹ Kronolojik sıraya göre değil, eserdeki oluşumuna göre.

⁹⁰ Lit. *minas*

⁹¹ John Eph., VII2 (307/233) = John Eph. (PS), 405. Tiberius’un buradaki sözleri, İustinos’un Avarlara geldiklerinde söylediklerine çok benziyor. İustinianus döneminde düzenli olarak aldıkları hediyeleri almayı bekleyenler: John Eph., VI.24 (324-6 / 246-7) = John Eph, 428-30.

⁹² Bu görüşmeler ve tarih hakkında bkz. Whitby, *Emperor Maurice*, 263, 267. John, tüm Süryani yazarların kullandığı Seleukos dönemi takvimine göre tarihi 887 olarak verir (1 Ekim 575-30 Eylül 576), VI, 12 (306/232) = John Eph. (PS), 403. Whitby’nin belirttiği gibi, bu tutarsızlık, Yuhanon’un olayları meydana gelenden bir yıl önce tarihleme eğiliminden kaynaklanmaktadır.

⁹³ Andrew Runni Anderson, “Alexander at the Caspian Gates”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 59 (1928): 130-63, 150.

⁹⁴ Julian’ın ölümünden sonra Jovian tarafından müzakere edilen 363 Barışı, 532’nin “Ebedi Barış” anlaşması, 545’in ateşkesi ve 562’nin “Elli Yıllık Barış”ı; bkz. Greatrex ve Lieu, *Roman Eastern Frontier*, 20-1, 96-7, 113, 131-4.

⁹⁵ Bu ödemelerle ilgili ilk anlaşmanın (363) Romalıların ezici bir Pers yenilgisinden sonra gerçekleştiği düşünüldüğünde, bu bakış açısı kısmen anlaşılabilir bir durumdur.

⁹⁶ Savaşta veya barışta, her iki imparatorluğun yöneticileri, aralarındaki diğer yöneticilere tanınmayan eşit statü nedeniyle birbirlerine “kardeş” olarak hitap etmişlerdi. Bundan dolayı birinin diğerine itaat ettiğini ima eden herhangi bir ifade, bu temel eşitlik anlayışının ciddi bir ihlali olarak kabul edildi.

⁹⁷ Menandros, fr. 20, 1-2 (181-91); Theophylact 1.15.6-10 (96). Menandros örneğinde, mektuba herhangi bir atıfta bulunulmaması, eserinin mevcut metninin parçalı doğasından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca bkz. Greatrex ve Lieu, *Roman Eastern Frontier*, 159-60.

⁹⁸ Köşeli parantez içindeki paragraf bölümleri ve sayılar orijinal metinde yoktur, okumayı kolaylaştırmak için kendi eklerimdir.

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRLERE ELÇİLİĞİ

[2] Barışın bozulmasının birinci sebebi, Pers Ermenilerinin Romalılara teslim edilmesiydi.⁹⁹ Ama aynı zamanda şiddetli düşmanlığı artıran ikinci bir neden de vardı; yani Farısları sıkıntı ve düşmanlığa sokan birçok farklı nedenin geri kalanıyla birlikte, Romalıların kralının, Farısların bölgelerinin ötesindeki Tırqıos olarak adlandırdıkları barbar halklara elçiler göndermesi. Çünkü İmparator İustinos, saltanatının yedinci yılında, Zemarkhos adında soylu bir adamla Tırqıs denilen ve daha önce Romalıların elçi gönderilmediği bu güçlü halklara elçiler gönderdi.

[3] Böylece, elçi, anlattığı gibi, bütün bir yılın ardından bölgeye geldi. Ve bu halkların krallarından biri - gerçekten de onun ötesinde sekiz büyük kral daha var- onlara bir Roma elçisinin gönderildiğini öğrendi. Hemen endişelendi, telaşlandı ve sessizlikten yoğun yas ve acı ağlamaya döndü ve daha da fazlası, büyükelçileri kabul edip onların önünde durduklarını görünce (ağladı), uzun bir zaman kimse onunla konuşmaya cesaret edemedi. Böylece diğerleri (büyükelçilikten) onun acı bir şekilde ağladığını ve soylularının hiçbirinin onunla konuşmaya cesaret edemediğini bildirdi. Önünde yüz üstü kapaklandık ve tercümanlardan ona [şöyle] konuşmalarını istedik: 'Ey kral, kardeşin olan Romalıların kralından, sana gönderilmiş olan bizi gören ve bu yüzden ağlayan senden istirhamda bulunuyoruz.' Bunu duyduğunda, uzun bir süre tekrar daha acı bir şekilde ağladı, ancak iki saat boyunca bizimle tek kelime bile etmedi.

[4] Ama doğrusu ağlamalarından biraz vazgeçti ve bize şöyle dedi: 'Şu andaki yasımın ve ağlamamın nedenini bilebilmeniz amacıyla, bakın size söylüyorum ki, gerçekten çağlar ve nesiller boyunca şu geleneği kabul ettik: «Bu bölgelerde Romalıların büyükelçilerini gördüğünüzde, tüm dünyanın yok olup gittiğini ve tüm krallıkların sona erdiğini bilin ve emin olun. Ve bu katliam zamanlarında tüm insanlık bir anda birbirini yok edecek.» Ve tam şimdi sizi gördüğümde ve bunları hatırladığımda, bu yüzden yas tuttum ve ağladım.

[5] Ve onun önünde pek çok şey söyleyerek, birçok altın, gümüş ve inci armağanları ve muhteşem krallık elbiselerini getirdik ve ona sunduk. Gerçekten de (onları) görünce hayrete düştü ve (onları) kabul etti ve muhteşem ve övgüye değer olanları hemen ayırdı. Ve dedi ki, 'Gerçekten bunlar büyük bir kralın (armağanları).' Ama Pers elçileri de tesadüf oradaydı ve o (kral) Roma elçilerine sordu, 'Persler/İranlıların bana söylediği şey; "Romalıların kralı bizim kölemizdir ve bize bir köle gibi haraç sunar" doğru mu?' Şimdi Zemarkhos bunları işittiğinde ona döndü ve şöyle dedi: "Bu şekilde yalan söylüyorlar. Romalıların pek çok kralı onların anavatanlarına indi, orayı yerle bir etti ve köklerini kazıdı, öyle ki Romalıların kralı Traianus yakıp yıktığında, onları aynı şekilde bastırdı ve köleleştirdi. Dolayısıyla, bugüne kadar, onun memleketlerinde diktirdiği bir heykelden titrer ve sarsılırlar, öyle ki hiçbirisi oradan atla geçerken, önünden geçmeye cesaret edemez. Ama çağrılmalarına izin ver ve biz onları bizzat azarlayacağız ve onlar da (bunu) inkâr edemeyecekler."

[6] Sonra gerçekten (kral) buyurdu ve onlar (Persler/İranlılar) geldi ve kral onlara dedi: "Romalıların kralı bizim kölemizdir" demediniz mi? Bakın, bu (adamların) söylediği gibi, sizler, anavatanımıza sizin için diktirilen Romalıların kralının heykeline bile günümüze kadar boyun eğmişsiniz ve önünde titremişsiniz. Peki bu (Romalıların) nasıl sizin köleleriniz, Romalıların kralı heykeli önünde titriyorsunuz ve ona boyun eğiyorsunuz? Bu doğru mu?" Ona dediler ki, "Evet efendim, vatanımızda onun tunç bir heykeli olduğu doğrudur." Ama onlara dedi ki 'Ve beni neden aldattınız ve yanlış sevk ettirdiniz? Yemin ederim eğer öyle olmasaydı ben de sizin gibi olsaydım, hemen kafalarınızı kopartırdım.' Ve böylece öfkeyle onları kovdu.

[7] Ve krallarına döndüler ve ona orada Romalıların elçilerini bulduklarını ve onların (Romalıların) onları (Persleri) Traianus'un heykeli nedeniyle azarladıklarını bildirdiler ve (dediler) '(Bunu) inkâr edemediğimiz için, bize öfkelenildi ve öfkeyle bizi kovdu.' Bu İranlı (kral) bunları işittiğinde titrediydi, sinirlendi ve bu yüzden Traianus'un heykelinin devrilmesini emretti. Ve Romalıların bu halkları ona karşı kıskırttığını sandığı için düşmanlığı giderek büyüdü, onlara (Türlere) Romalıların gösterdiği saygıdan çok daha fazlasını gösterdi. Ve böylece bu (şeyler), elçilerin bildirdiği gibi gerçekleşti, biz bunların bir kısmını ele aldık.

[8] Romalıların elçileri iki yıl sonra geri döndüler, bu kalabalık halkların kuvvetini, muhteşemliğini, bu bölgelerinin harikalığını, bolluğunu, bu insanların gruplarını ve adetlerinin bozulmamışlığını anlattılar.¹⁰⁰

Zemarkhos'un Büyükelçiliği Üzerine Efesli Yuhanon: Yorum

Yuhanon ve Menandros'un anlattıkları arasında bazı benzerlikler olsa da aralarındaki önemli farklılıkların hemen göze çarpması, Yuhanon'un kaynağı sorusunu gündeme getirir. Yukarıda verilen VI. kitabın girişinde Yuhanon, VI. kitapta anlattığı "dünya" tarihinin çoğunun kaynağı gibi görünen "alınan bir rapor"dan söz eder. Daha spesifik olarak, bu anlatıda, "Zemarkhos'un raporu" ve "elçilerin rapor ettikleri gibi" benzeri ifadeler

⁹⁹ Yuhanon, "teslim etme, verme, teslim olma, teslimiyet, ihanet, hainlik" gibi anlamlara gelebilen kelimeyi kullanır (CSD, 307). Bu durumda, Perslere karşı Ermeni isyanına ve Romalılarla ittifak kurma girişimlerine atıfta bulunuyor, ikincisinin herhangi bir gönüllü eylemine değil.

¹⁰⁰ John Eph. VI.23 (321-4/244-6) =John Eph. (PS), 424-8.

kullanıyor. Yine de bu bile yazılı bir raporun olup olmadığını açıklığa kavuşturmaz.¹⁰¹ Kullanılan Süryanice sözcükler, “duymak, izlenim, rapor, ilan etmek, öykülemek” (“den “duymak”)¹⁰² ve yine “öykülemek, bildirmek, anlatmak, söylemek” (tekil ve çoğul eylemler “nakletmek, rapor etmek, anlatmak, söylemek) anlamlarına gelen sözcüklerdi.¹⁰³ Bu nedenle, elçiliğin resmi bir yazılı raporu olması gerekmesine rağmen (yukarıda belirtildiği gibi), Yuhanon’un sözlü bir kaynak (veya belki de halk arasında yayılmış yazılı bir anlatımı) kullanma olasılığı göz ardı edilemez.¹⁰⁴ Özellikle dikkat çeken husus, kralın ağlamasıyla ilgili (Bizans büyükelçiliğinin bir parçası olması gereken “diğerlerine” atfedilen ve yine “duymak, izlenim, rapor, ilan etmek, öykülemek” anlamlarına gelen ifadenin kullanıldığı) anlatı, biz anlamına gelen zamirleri içermektedir. Her ne kadar (aşağıda belirtildiği gibi) Yuhanon, bu pasajda güçlü bir retorik gündeme sahip gibi görünse de bu zamirler bize bizzat tanıklık etmiş kişiyi de gösterir. Ve bu kişi Menandros’un dayandığı kaynaktan olmadığı anlaşılan bir olaydan bahsetmektedir. Bu anlatının kaynağına dair başka hiçbir ipucu bulunamamaktadır.¹⁰⁵ Son olarak, elçinin raporuna atıfta bulunurken, Yuhanon’un kullandığı kaynaktan anlatısına dâhil etmemeyi seçtiği çok daha fazla şeyin bulunduğunu ima ettiği “birazını ele aldık” ifadesine de dikkat etmeliyiz; neleri dâhil etmediğini sadece tahmin edebiliriz.

Konuyla ilgili başka bir soru: Yuhanon’un açıklaması ile Menandros’unki arasındaki ilişki nedir? Yukarıda belirtildiği gibi, Yuhanon VI. kitabın 23. bölümünü 581’den bir süre önce yazdı. Kendi anlatısına göre, Menandros 582’de Maurikios’un saltanatı başlayınca yazmaya başladı.¹⁰⁶ Bu, Yuhanon’un Menandros’u kullanmış olma ihtimalini bertaraf eder (kaldı ki bu kronolojik olarak mümkün olsa bile, Yuhanon, Menander’in çok daha ayrıntılı anlatımını büyük ölçüde düzenlemek zorunda kalacaktı). Yuhanon’da tarihsel ve kültürel, kritik (ve doğru) bilgilerin eksikliği, Menandros’un Yuhanon’u kullanmış olmasını da eşit derecede imkânsız kılar. Yuhanon ve Menander aynı kaynağı kullanmış olabilir fakat bu noktada bile aralarındaki farklar bu olasılığı belirsizleştirir. Kaynak ne olursa olsun, Yuhanon’un anlatısı spesifik bir şeyi anlatmak için önemli ölçüde düzenlenmiş gibi görünüyor.

VI. Kitap 23. Bölüm’deki Zemarkhos’un elçiliği anlatısı yukarıda VI. Kitap 12. Bölüm’den alıntılanan ve kronolojik olarak daha geçe tarihlenen tarihi bağlamı sağlar ve Yuhanon tarafından 23. Bölüm’de “krallıklar arasındaki barışın bozulması” durumunu anlatmakta kullanılır (572’de başlayan ve 591’de II. Hüsrev’in tahta tekrar çıkmasıyla sonlanan Roma-Pers savaşı kastediliyor). Romalılar ve Persler arasındaki savaşa değinen 23. bölümde Yuhanon ilişkilerin bozulmasının iki ana nedenini açıklar: 571’de Ermenilerin Perslere karşı olan isyanına Bizans’ın destek vermesi¹⁰⁷ ve Zemarkhos’un elçiliğiyle Türklerle kurulan ittifak. Yunanca kaynaklar iki nedenden daha bahsediler: II. İustinus’un Perslere yapılan yıllık ödemeyi reddetmesi ve Perslerin Yemen’deki Roma müttefiki Himyerileri, Sasanilerin tarafına çekme girişimleri (Himyeriler’in “Homeritler”, “Hintliler” veya “Etiyopyalılar” olarak çeşitli atıfları vardır).¹⁰⁸

Pers-Bizans ilişkilerinin bozulmasındaki tüm bu faktörlerden Byzantiumlu Theophanes’te (Photius’un merceğinden geçerek) bahsedilir, ancak bunlar özellikle yenilenen çatışmanın nedenleri olarak tanımlanmamıştır.¹⁰⁹ Menandros, “Romalılar ve Persler arasındaki savaşın başka birçok nedeni vardı fakat İustinus’u Perslere karşı düşmanlığa en çok teşvik eden Türk milleti idi” diye anlatır.¹¹⁰ Ermenilerin isyanından, Menandros’tan geri kalan yazılarda bahsedilir,¹¹¹ ancak Roma’nın Perslere yaptığı ödemelerin sonlanması ya da Perslerin Himyerilere müdahalesinden bahsedilmez.¹¹² Savaşın dört nedenini açık bir şekilde, Theophylaktos

¹⁰¹ Yuhanon’un Kilise Tarihi’nin bu bölümünü yazarken muhtemelen hapishanede ya da sürgünde olduğu düşünüldüğünde, imparatorluk arşivlerine erişme olasılığı çok düşüktür.

¹⁰² CSD, 584-5.

¹⁰³ CSD, 616.

¹⁰⁴ Daha ayrıntılı tartışma için Menandros, 18; Whitby, *Emperor Maurice*, 244.

¹⁰⁵ Halid Yahya Blankinship’te 737’de Tukharistan’da Araplar tarafından esir alınan bir Türk’ün “Kağan’ın öldürülmesi nedeniyle” ağladığına dair benzer rapora dikkat edin, *The history of al-Tabarî: Ta’rîkh al-rusul wa’l-mulûk, Vol. XXV: The End of Expansion* (Albany, State University of New York Press, 1989), 142.

¹⁰⁶ Bu nedenle, ikisi birbirlerinden sadece birkaç yıl farkla yazmışsa, Efesli Yuhanon’un anlatımı için Dobrovits’deki “elçiliğin tek dönem tanığı” ifadesini sorgulamalıyız: “Altaic World,” 374, hâlâ geçerliliğini kaybetmemiş bu anlatımla hem Bizans hem de Türk tarihi bilim insanları tarafından belki de yeterince ilgi görmemiş en eski ve çok önemli bir birincil kaynak olma noktasında hemfikirim.

¹⁰⁷ Bkz. Greatrex and Lieu, *Roman Eastern Frontier*, 137-42. Yuhanon II. Kitap, Bölüm 18-24’de isyanla (özellikle Ermenistan’daki Monofizit emsallerine olan yakınlığı ve Kadıköy teolojisine uymak için Bizans baskısı yaşayanlarla) ile ilgileniyor = John Eph. (not), 119-28.

¹⁰⁸ İkinci neden için bkz. Irfan Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Volume 1 (Washington, DC: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1995), 364-72.

¹⁰⁹ FHG, 271 = Photius, 53.

¹¹⁰ Menandros, fr. 13,5 (147).

¹¹¹ Menandros, fr. 16, 1-2 (151-5).

¹¹² Bunlar, Menandros’un artık mevcut olmayan kısımlarına dâhil edilmiş olabilir.

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRLERE ELÇİLİĞİ

kaynak olarak kullanıp tekrarladığı Epiphaneialı İoannes'ten elde ederiz (bunları daha sonra Theophanes Homologetes de Theophanes Theophylaktos'tan alacaktır).¹¹³

Efesli Yuhanon elçiliği Menandros'un İustinus'un saltanatının "dördüncü yılın sonuna yakın" "Ağustos başı civarı"¹¹⁴ (569) anlatımı yerine "yedinci yılına" (571-572) tarihlendiriyor.¹¹⁵ Perslerle savaşın 572 civarında başladığını düşündüğümüzde, Yuhanon tarihi belli ki çok geç, ancak yanlışlıkla elçilerin döndükleri yıla atıfta bulunmadıysa bu geç tarihlemenin nedeni belirsizdir. Jan Van Ginkel'in de belirttiği gibi, Yuhanon'un tarihlerinin yanlış olduğu tek yer burası değil; "VI. kitaptaki beş tarihleme de bir yıl erken."¹¹⁶

Yuhanon'un sabit ifade tarzı; "Perslerin bölgelerinin ötesindeki Turqios denen bu barbar halklar", Theophylact'ın benzer ifadelerini (daha sonra yazılmış olmasına karşın) akla getiriyor; "Kuzeydoğuya doğru yerleşen ve Perslerin âdetleri olduğu üzere Türk diye adlandırdıkları Hunlar"; "tarihin neredeyse evrensel olarak Türk diye kabul ettiği Hun kavimleri"; "Türkler olarak adlandırmaya alışkın olduğumuz Doğu İskitler"; Theophanes Homologetes'te de "Türkler" diye adlandırmaya alışkın olduğumuz Hunlar"¹¹⁷ ifadeleri yer alıyor. Theophylaktos ve Theophanes'in "İskit" veya "Hun" terimleri, atıfta bulunan halkların genel sınıflandırması görevi görürken, Yuhanon "barbar" standart 'topos'unu kullanır [kalıp yargı]. Bununla birlikte, anlatımına nüfuz eden "öteki" halesine rağmen, Türklere bakışı, "bu kudretli ve güçlü halklar" tanımlamasıyla incelenmiş ve hatta onlara saygı duyulmuştur.¹¹⁸

Dobrovits'in doğruca belirttiği gibi Yuhanon'un, elçilerin Türk topraklarına ulaşmasının "tam bir yıl" aldığına dair gözlemi, Menandros'un "birçok gün" anlatımından daha gerçekçidir. Ancak, Menandros'un birçok ayrıntı ve ananeyi, tanımlanabilir kişisel, etnik ve yer adlarını aktarmasına karşılık, Yuhanon coğrafi veya kültürel bilgi sağlamaz. Dahası, Menandros'un çok somut olan Sizabul'undan farklı olarak, Yuhanon'un "kralı" anonim kalır. Bununla birlikte, Yuhanon'un açıklaması iki yönden tarihsel gerçeği yansıtabilir: Dokuz krala atıf (tanışıkları ve "onun ötesinde sekiz büyük kral")¹¹⁹ ve varsayılan Traianus heykeli. İlk bilgi, Menandros'un Türk vatani ve halkının sekize bölündüğünü söylemesine yapılan bozuk bir atıf olabilir. İkincisi, büyük ölçüde unutulmuş bir tarihsel gerçeği yansıtabilir.¹²⁰ Yuhanon'da bahsedilen Traianus (h. 98-117) heykeli Menandros'un anlatımında yer almıyor, ancak İordanes'in *Romanası*'nda ve muhtemelen II. İustinus'un zamanından kalma anonim bir epigramda bundan bahsediliyor.¹²¹ Roma İmparatorluğu Traianus döneminde; Babil, Seleucia-Ktesiphon ve Susa gibi Part şehirleri ele geçirildiği zaman en geniş sınırlara ulaştı (116). Dacia Savaşları'ndaki zaferleri Roma'daki ünlü Trajan Sütununda övüldüğünden, Parth topraklarına da benzer bir anıtın dikilmiş olması olanaksız değildir. Bununla birlikte, dört buçuk yüzyıl sonra, I. Hüsrev zamanında hâlâ ayakta kalmış olması pek olası değildir.

En çarpıcı olanı, Menandros'un kültürel uygulamaların doğru tanımlamalarını verdiği yerde (arınma ritüeli gibi), Yuhanon'un Türkleri (*Turqios*) "asil yabancılar" olarak sunulmasına rağmen sadece "barbardırlar". Menandros'ta Romalılar, Türk sarayındaki altın tahtlara, ipek süslemelere, yıldızlı mobilyalara ve gümüş heykellere hayran kalıyor. Buna karşılık, Yuhanon'un Türkleri, Roma armağanları olan altın, gümüş, inci ve kraliyet giysilerini "büyük bir kralın armağanları" olarak nitelendirerek hayranlık duyuyor; Yuhanon'un anlatımı, Türkleri açıkça, basit ve sıradan, kültürel olarak Romalılardan aşağı şeklinde tasvir ediyor.

¹¹³ FHG, 274 = Greatrex ve Lieu, *Roman Eastern Frontier*, 141-2; Theophylact III.9.3-11 (85-6); Theophanes, AM 6064 (361-2). Theophylact'ın Epiphaneia'lı İoannes'i bir kaynak olarak kullanması Greatrex ve Lieu, *Roman Eastern Frontier*, 282, n. 38; Olajos, *Sources de Théophylacte*, 18-9.

¹¹⁴ Menandros, fr. 10,2 (117).

¹¹⁵ İustinus, 15 Kasım 565'te saltanatına başladı. Büyükelçiliğe kışın çıkmayacağını varsayarsak, Yuhanon'un hesabına göre ilkbahar ya da yaz 572'de yola çıkmak zorunda kalacaklardı.

¹¹⁶ Van Ginkel, *John of Ephesus*, 78; yazar, bu ve sonraki sayfalarda Yuhanon'un yanlışlığına ilişkin başka örnekleri özetlemektedir. Büyükelçiliğin İustinus'un yedinci yılıyla olası bir bağlantısı (İran ile çatışmanın yenilenmesinin nedensel bağına dayanarak) bazı Bizans kaynaklarında görülebilir. İustinus'un saltanatının yedinci yılına atıfta bulunduktan kısa bir süre sonra, hem Epiphaneialı İoannes hem de Theophylact, İran'la yenilenen çatışmanın nedenlerinden biri olarak Bizans'ın Türk elçiliğinden söz eder; FHG, 273-4 = Greatrex ve Lieu, *Roman Eastern Frontier*, 141-2; Theophylact III.9.4,7 (85-6). Daha açık bir şekilde, Theophanes Confessor'un elçilik hakkındaki anlatımına İustinus'un yedinci yılı olan AM 6064'te girilir. Bu kaynaklardan önce yazan Efesli Yuhanon, İustinus'un yedinci yılıyla da nedensel bir bağlantı olduğunu mu ima ediyordu yoksa sadece kronolojik karışıklık mı yaşadı?

¹¹⁷ Theophylact III. 6.9 (80), IV.6.10 (112), IV.10.1 (116); Theophanes, AM 6064 (362).

¹¹⁸ Yuhanon veya kaynağının ima ettiği şey Türk birliğinin etnik çeşitliliğinin farkında olduğu olabilir miydi?

¹¹⁹ Ayrıca bkz. aşağıdaki özetle Süryani Mihail'in "Turqiy'e'nin 9 kralı"na yaptığı gönderme.

¹²⁰ Menandros, fr. 19, 1 (173); referans fr. 10,1 (115), Sizabul'un yetkisi altındaki "dört prenslik" için, Türk İmparatorluğu'nun her bir yarısının, toplam sekiz tümen olmak üzere dört idari birime bölünmesi olasılığını akla getirir. Bu raporların Türk kültüründe, özellikle askeri örgütlenmede ondalık temelli bölünmelerin gelişimi ile ilişkisi için bkz. Golden, "Oq and Oğur", 158-60. Başlangıçta bu, Türk İmparatorluğu'ndaki kavimlerden olan ve sonradan Uygurlarla özdeşleştirilen Tokuz Oğuz'a ("Dokuz Klan") bir gönderme gibi gelse de Tokuz Oğuz yalnızca Türk kavim birliğinin bir parçası, oysa bu referans dokuz kralın birliğin tamamını oluşturduğunu ima ediyor.

¹²¹ Bkz. Thérèse Olajos, "Le monument du triomphe de Trajan en Parthie", *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 29 (1981): 379-83; *Iordanis: Romana et Getica*'ya atıfta bulunarak. Monumenta Germaniae Historica, Auctorum Antiquissimorum V, 1, ed. Theodore Mommsen (Berlin: Weidmann, 1882), ss. 267-8: "Trajan ... Seleucia, Ktesiphon ve Babylonia'yı işgal etti ve kendine bağladı. Ayrıca Kızıldeniz'de, Hindistan'ın sınır bölgelerini yerle bir edebileceği bir filo kurdu ve oraya kendi heykelini vakfetti. (<http://www.harbornet.com/folks/theodrich/Goths/Romana.htm> adresinden çeviri).

Menandros'un tarif ettiği siyaset bilgisine sahip hükümdarı hiçbir yerde görmüyoruz. İsimsiz kral, elçi heyetine cevap vermek yerine hemen "paniğe kapılıyor ve heyecanlanıyor", "sessizlikten yoğun yas ve acı ile ağlamaya" geçiyor.

Gerçekten de Yuhanon'un hikâyesi, yöneticinin saatlerce devam ediyor gibi görünen çığ duyusal gösterisine odaklanıyor. Ardından Türkler arasında nesilden nesile geçen, "Romalı büyükelçilerin" gelişinin "tüm dünyanın yok olup gittiğini ve tüm krallıkların sonunun geldiğini" gösterdiği ilginç hikâye geliyor. Bunun sonucu olarak tüm insanlık harap olacak ve yıkılacaktır. Bu kıyamet ifadesi, Yuhanon'un okuyucularına iletmek istediği ana fikri özetliyor. Uzaktaki barbarlar bile dünyanın sonunun gelmekte olduğunun farkındadır.¹²²

Bu nedenle okuyucuları, nasıl bir çile gelirse gelsin inançlarında, Dara'nın tavizsiz bakireleri gibi, zinde olmalıdır. Yıkımın savaş ve barbar istilaları yoluyla geleceği ima edilse bile Yuhanon, Monofizit kardeşlerinin İmparatorluğun resmi (Khalkedon) kilisesinde gördükleri zulümden de kesinlikle endişe duyuyordu. Bu nedenle bu anlatı okuyucuyu VI. kitabın başındaki Mesih'in dönüşünün yakın olduğuna dair bilgiye geri götürür. Aynı zamanda, yukarıda bahsedilen "biz" kullanımının görgü tanığı olduğu izlenimi uyandırmasını, Yuhanon'un editoryal uydurması olarak düşünüp tamamen reddetmeye karşı bizi uyarıyor.

Hem Menandros hem de Yuhanon, Pers elçilerinin Türk hükümdarının sarayında olduğundan bahseder ancak anlatılar arasındaki fark yine çarpıcıdır. Menandros, toplantı için belirli bir yeri, Talas'ı verir ve Sizabul ile İran büyükelçisi arasındaki diyalogu konuşulan asıl kelimeleri kaydetmeden kısaca anlatır. Gerçekten de Menandros, Sizabul'un (halefi Turxath'inkinden farklı olarak) konuşmalarını asla kaydetmez ve bu durumda müzakere konusu, Menandros'un Türk hükümdarının "Persler hakkında birçok şikâyette bulunduğu" ve "onlara karşı savaşa gireceği" şeklindeki gözlemiyle özetlenir.¹²³ Anlatımdaki başka yerlerin aksine oldukça kısa ve geneldir.

Buna karşılık, Yuhanon, Perslerin ifade ettiği varsayılan "Romalıların kralı bizim kölemizdir ve bize bir köle gibi haraç öder" sözleriyle ilgili tartışmalara geniş yer verir (Yukarıda VI. kitap 12. bölümdeki alıntıda tartışılmıştır.). Bunu Perslerden duyan isimsiz Türk hükümdarı, hikâyenin Roma tarafını duymak istemiştir. Zemarkhos, cevaben "Romalıların pek çok kralı onların anavatanlarına indi, orayı yerle bir etti ve köklerini kazıdı," deyip özellikle yukarıda tartışılan Traianus örneğini aktarmıştır. Hem Part hem de Sasani dönemlerindeki Roma-Fars çatışmasının git-gelli niteliği göz önüne alındığında, Zemarkhos'un buradaki iddiası oldukça abartılıdır; diğer Roma istilaları Traianus'un çok geniş ama çok da kısa süren, Partlara boyun eğdirişinden çok daha az başarılıdır. İulianus'un 363'teki talihsiz işgali gibi, karşı örnekler vermek kolaydır. Bununla birlikte, bu kadarla yetinmeyen Yuhanon, isimsiz hükümdarın, Perslerin iddiası ve Romalıların cevabı hakkında Pers elçileriyle yaptığı tartışmasını anlatarak, hikâyesini uzatır. Özellikle ilginç olan, Farsların kendisini aldattığını ve yanlış yönlendirdiğini öğrenen Türk hükümdarının öfkesinden bahsetmesi, Menandros'un anlattığı Turxath'ın Romalıları ikiyüzlülüklerinden dolayı nutuk attığı zamanki öfkesini akla getirmesidir. Her iki olay da Türklerde temelde açık sözlü iletişime yönelik bir ihtimamı işaret ediyor gibi görünüyor.

Bundan sonra, elçiler tarafından bu konuşmanın İran'da Pers hükümdarına (isim anılmamış I. Hüsrev)¹²⁴ anlatılması anlatımı gelir ki bu da rahatsız edici Traianus heykelinin yıkılmasıyla sonuçlanır. Yanlış giden bu "aşk üçgeni" yüzünden "O Pers" gittikçe sinirlenen bir şekilde tanımlanır. Başlangıçtaki Persler ve Türkler arasındaki iyi ilişkilere rağmen (anlatılana göre) Romalıları, iki askeri müttefikin ilişkilerine müdahil oluyor. İlginç bir şekilde hem Yuhanon hem de Menandros diplomatik alışverişlerin askeri yönlerinden bahseder, ancak Yuhanon, Menandros tarafından anlatılan Soğd liderliğindeki ilk elçiliğin ticari amaçlarına herhangi bir atıfta bulunmaz.¹²⁵

Hikâye, Roma büyükelçilerinin "dışarıda iki yıl geçirdikten sonra" geri dönmeleriyle sona erer; R. C. Blockley'in değindiği gibi, "Efesli Yuhanon'un Zemarkhos'un iki yıl uzakta olduğunu belirtmesi kronolojiye çok uyar."¹²⁶ Yuhanon'un anlatımında dönüş yolculuğuyla ilgili detay yer almaz. Buna karşılık Menandros'un anlatımı çok daha detaylıdır (yukarıda belirtildiği gibi kafa karıştırıcı olsa da). Elçilerin dönüşünde, Türkler hakkında sayılarının çokluğu, topraklarının harikalığı, düzenleri ve "bozulmamış örfleri" dâhil olmak üzere "güçlü ve harikulade şeyler" anlatırlar. Yuhanon'un kullandığı Süryanice terimler burada dikkate alınmaya değerdir. Asıl anlamı "düzenler" olan *ıks* sözcüğü, "gruplar, kademeler, dereceler, merkezler, kurallar,

¹²² Buna mukabil, Dobrovits, "Altaic World", 388-9'de, Yuhanon'un bu hikâyesini Ortadoğu ve Budist dünyasının çok derin siyasi ve kıyamet geleneğine, diğer bir deyişle Doğu Roma, İran, Türkler (ya da daha sonra Hazar Kağanlığı) ve Çin'den oluşan dünyanın Dört İmparatorluğu'na bağlar.

¹²³ Menandros, fr. 10,3 (123).

¹²⁴ Yuhanon'un Türk hükümdarının ismini atlaması belki şaşırtıcı değildir, ancak aynı zamanda geç antik dönemin belki de en ünlü Fars hükümdarının ismini de ihmal etmesi çok tuhaftır.

¹²⁵ Bununla birlikte Menandros'un anlatımında, giderek kötüleşen Bizans-Fars ilişkileri bağlamında, Valentinus'un sonraki büyükelçiliğinin de gösterdiği gibi, ticari çıkarlar kısa süre sonra tüm tarafların askeri kaygılarıyla gölgede bırakılır.

¹²⁶ Menandros, 269, n. 170.

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRLERE ELÇİLİĞİ

düzenlemeler, ritüeller, ekipman, görevliler” anlamına gelebilir.¹²⁷ Burada Yuhanon’un kelimesinin tam olarak ne anlama geldiği belirsiz olsa da konu onların yaşamlarını örgütleme şekilleridir; belki de buradaki örgütlenmeden kasıt, Yuhanon’un yaklaşan kaos ve kıyamet teması göz önüne alındığında askeri de olabilir.

Aslında bu sözcük, Türkçede biraz esrarengiz bir terim olan, “halklar arasında düzen veya sıralama tesis etmek, iki taraflı siyasi-askeri teşkilatın kurulması... eş hükümdarlık müessesesi, devlet kurumları içindeki öncelik ve faaliyet sırası, komşu halkların fethi, savaş ganimetlerinin bölünmesi ve dağıtılması, iç güvenlik, adil bir hukuk sistemi”¹²⁸ anlamlarına sahip *törü* kavramının Romalı elçilere yansımaları olabilir. Her şeye karşın Yuhanon’un Hıristiyan okurları için bu kelime, Süryani kıyamet literatüründe ortak bir tema olan, uzak kuzeybatıdan yürümeye hazır Yecüc ve Mecüc (Gog ve Magog) ordularının tasavvurunu akla getirebilirdi.¹²⁹

Pek çok anlamı arasında “istikrar, sebat; doğruluk, dürüstlük, namusluluk” anlamları da olan *tqnwt* sözcüğü¹³⁰ gibi ve benzer şekilde *dwbr* sözcüğü de “düzen, kurallar, hükümetler, idareler, anlaşmalar, gelenekler, yaşam biçimleri, tavırlar” anlamına gelebilir.¹³¹ Böylelikle *tqnwt* *dwbr* diye birkaç farklı şekilde tercüme edilebilen bir kelime öbeği oluşur. Ancak yine Yuhanon’un vurgusu düzen, istikrar ve güvenilirliktir; Yuhanon’a göre, Türkler dikkate alınması gereken organize bir güçtür. Menandros’un aksine, Yuhanon’un Zemarkhos’un elçiliğinin oldukça stilize edilmiş versiyonu, bu geleneklerin veya yaşam tarzlarının neler olabileceğine dair çok az fikir verir. Onun amacı, nihayetinde Türkler hakkında kültürel bilgi vermek değil, yayılmakta olan eskatolojik dramda onlara bir rol vermektir ve bu dramda Monofizit Hıristiyanların Bizans devleti tarafından zulme uğraması hiç de küçük bir paya sahip değildi.

Zemarkhos Büyükelçiliği Üzerine Süryani Mihail XXX

Süryani Mihail’in (1195’e kadar olan tarihi kapsayan) *Kronik* eserinde anlatılan öykünün versiyonlarında metnin, yazarın çatışma gündemine uyarlandığı ve yorumlandığı görülür. X. kitabın 10. bölümünde Mihail, Yuhanon’un elçilik anlatımının bir özetini verir (Dara’nın bakirelerinin hikayesini yeniden anlatarak). Ardından, XIV. kitap, 1. ve 2. bölümlerde (Türklerin kökeni üzerine yaptığı kapsamlı incelemesinin bir parçası olarak)¹³² iki kısa atıfta bulunur. Van Ginkel, Mihail’in daha erken materyalleri kullanmasıyla uğraşıldığı sırada dikkatli olunması gerektiğine dikkat çeker; Mihail sık sık ayıklama yapar, tanzim eder, yer değiştirir, yeniden yorumlar ve gündeme uyacak eklemeler yapar.¹³³ Bu, özellikle XIV. kitapta görülebilir; burada Mihail’in amacı başlangıçta Orta Doğu’nun işgali, manastır ve kiliselerin yıkılması ve sivillerin öldürülmesiyle Suriye Ortodoksluğuna büyük acılar çektirseler de Selçuklu Türklerinin Tanrı’nın büyük kurtarıcı planındaki rolünü açıklamak ve temize çıkarmaktır. Mihail’in *Kronik*’inde X. kitap, 10. bölümden itibaren üç alıntı, burada yorumu hak ediyor.

[1] Barışın bozulmasının ve Romalılar ile Persler arasında savaş olmasının ilk nedeni Ermenilerdi. İkinci nedeni ise İstünus’un yedinci yılında *Ṭurqāyē* kralına, Perslerle savaşmak için onları istihdam etmek üzere, Zemarkhos¹³⁴ adında bir elçiyi göndermesiydi. O sırada 9 *Ṭurqāyē* hükümdarı vardı¹³⁵ ve Zemarkhos’un tanıştığı o krallardan biri Roma elçisinin yolculuğunun nedenini öğrendiğinde ağlamaya başladı, bir süre ağladı. Ağlamayı bıraktığında, elçi ve kralın hizmetkarları¹³⁶ ona ağlamasının nedenini sordular. Ve o, ‘atalarımız Batı’daki Romalıların kralından elçilerin¹³⁷ *Ṭurqāyē*’ye geldiği görüldüğünde, tüm dünyada büyük bir katliam olacağını ve herkesin birbirlerini yok edeceğini söylüyorlardı diye cevapladı. Ve ben, sizi gördüğümde kadim insanlardan gelen bu sözü hatırladım, gelecek yıkımla ilgili üzüntü, inilti ve ağlamalar beni ele geçirdi.

[2] Ve bunlardan sonra, elçilere yalvararak,¹³⁸ “Romalılar bizim kölelerimizdir ve bize haraç öderler¹³⁹ diyen Persler gerçekten güvenilir mi?” dedi. Zemarkhos ‘Onlar güvenilir değil yalan söylüyorlar. Romalıların

¹²⁷ CSD, 173.

¹²⁸ Golden, “Türk Imperial Tradition”, 36, 38, V. V. Trepavlov’un önerilerine atıfta bulunur.

¹²⁹ Bunun için bkz. Emeri van Donzel ve Andrea B. Schmidt, *Gog and Magog in Early Eastern Christian and Islamic Sources: Sallam’s Quest for Alexander’s Wall*. Brill’s Inner Asian Library 22 (Leiden: Brill, 2010).

¹³⁰ CSD, 619.

¹³¹ CSD, 84-5.

¹³² Bkz. doktora tezim, *Medieval Syriac Historians Perceptions of the Turks* (Cambridge, 2004), http://www.oxuscom.com/Medieval_Syriac_Historians_on_the_Turks.pdf.

XIV. Kitabın bir özeti için bkz. Mark Dickens, “The Sons of Magog: The Turks in Mihail’s Chronicle”, *Parole de l’Orient*, 31 (2006): 433-50.

¹³³ Jan J. van Ginkel, “Making History: Mihail the Syrian and His Sixth-Century Sources”, *Symposium Syriacum VII*, ed. René Lavenant (Roma: Pontificio Istituto Orientale, 1998), 351-8; ayrıca bkz. Van Ginkel, *John of Ephesus*, 79-81.

¹³⁴ Michael (Chabot), 350’de yazım hatası yapar, Chabot’un metnin yapıldığı örnek olan *Edessa-Aleppo Syriac Codex of the Chronicle*’de bulunan sözcük ile düzeltilebilir: *The Edessa-Aleppo Syriac Codex of the Chronicle of Mihail the Great*, eds. Gregorios Yohanna Ibrahim ve Sebastian P. Brock (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2009), 353 [Bundan sonra Mihail (Edessa)].

¹³⁵ Michael (Chabot): tekil isim; Mihail (Edessa): çoğul isim.

¹³⁶ Süryanice sözcük aynı zamanda “askerler” anlamına da gelebilir.

¹³⁷ Michael (Chabot): tekil; Mihail (Edessa): çoğul.

¹³⁸ Michael (Chabot): çoğul; Mihail (Edessa): belirsiz.

¹³⁹ Tam olarak “bize su verir” (bir sakinin yaptığı gibi).

kralları onları daima esir aldı ve vatanlarını yağmaladı.¹⁴⁰ Traianus oraya gittiğinde onların kendine itaat etmelerini sağladı ve ülkelerine kendisinin bir heykelini diktirdi, öyle ki günümüze kadar onlardan hiç kimse onun önünden geçemedi. Ve *Turqāyē* kralı Persleri çağırdı ve onlar (Persler) onun önünde Romalılarla tartıştılar.¹⁴¹ Ve Perslerin büyükelçilerinin hatalı olduğu Romalıların elçileri tarafından kanıtlandı. Bu nedenle *Turqāyē* Kralı, öfkeyle Perslerin elçilerini uzaklaştırdı, ancak Romalıları çok onurlandırdı.¹⁴²

Mihail, Yuhanon tarafından kullanılan Yunancadan alınma *Turqios* kelimesi yerine standart Süryanice terim olan *Turqāyē*'yi kullanır. Bunun yanında Yuhanon'un kısaltılmış versiyonunda önemli ölçüde değişiklik yapar. Mihail, Yuhanon'a kıyasla elçiliğin arkasındaki siyasi motivasyonu, yani elçilerin "onları Perslerle savaşmak için istihdam etmek üzere" gönderildiklerini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁴³ Aynı zamanda Yuhanon'un "Bu geleneği çağlardır ve nesillerdir kabul ettik" şeklinde anlatımını Mihail'in "atalarımız" ve "kadimler" olarak değiştirmesi, muhtemelen Türk sözel geleneklerinde Roma elçiliklerine dair iyi bilinen bir referanstır ve uzun süredir var olduğu düşünülebilir.¹⁴⁴

Bununla birlikte, Mihail'in XIV. kitap, 1. ve 2. bölümlerdeki editoryal müdahaleleri daha da önemlidir. 1. bölümün amacı, Mihail'in okuyucularının "bu *Turqāyē* halkının ne tür insanlar olduğunu ... ve hangi bölgede yaşadıklarını anlamalarına yardımcı olmaktır."¹⁴⁵ Mihail Türkleri Kitab-ı Mukaddes kapsamında Mecüc'ün oğulları (Gen. 10; Ezek. 38-39) olarak ve daha sonra, bu iddiasını aşağıdaki alıntı dâhil olmak üzere, Edessalı Jacob, "Asyalı Yuhanon" ve Tel Mahreli Dionisius'un Süryanice yazılarına atıfta bulunarak oluşturur:

Zira Asyalı Yuhanon'un 3. kitabında onlardan şöyle bahsediliyor: "Asya Kralı İustinus yedinci yılında *Turqis* halkına elçiler gönderdi.¹⁴⁶ Onlar (elçiler) tam üç yılda gittiler ve geri döndüler. Ve onlar orada çekirge ve sürünen çekirge* gibi sayısız *Turqāyē* halkını gördüklerini ve dokuz kralları olduğunu söylüyorlardı. Ve *Turqāyē* kralı¹⁴⁷ kendisine gelen Romalıların elçilerini görünce ağladı. Ve ona ağlamanın sebebinin ne olduğu sorulduğunda, "Atalarımızdan, batıdaki krallardan bize elçi geldiği zaman,¹⁴⁸ bizim için bütün dünya üzerine sefere çıkma ve onu yok etme vaktinin geldiğini öğrendik."¹⁴⁹

Yuhanon'un kullanımının bir çeşidi olan *Turqis* kullanımı dışında, Mihail'in metninin kendi amaçları doğrultusunda elden geçirildiği birçok yerde görülebilir. İlginç bir şekilde, Yuhanon'un Bizans elçilerinin "iki yıl sonra" geri dönüşlerine ilişkin tanımını genişleterek "öngörülen üç yıllık zamana" uzatır. Bu değişikliğin neye dayandığı belli değil fakat Mihail'in, Yuhanon'un "iki yılını" sadece Türk topraklarında kalış ve dönüş yolculuğu olarak hesap etmesi ve başlangıçtaki dış topraklara yolculuğu da bir yıl olarak bu hesaba eklemesi olabilir. Daha da önemlisi, Mihail'in Roma elçisinin "çekirge ve sürünen çekirge gibi sayısız *Turqāyē* halkı" anlatımına yaptığı atıf ve Yuhanon'un Türk hükümdarının "o zamanlarda tüm insanlık birdenbire birbirini yok edecek" şeklindeki sözlerini "bizim için bütün dünya üzerine sefere çıkma ve onu yok etme vaktinin geldiğini öğrendik" şeklinde değiştirmesidir.

Mihail'in bu editoryal değişikliklerinin her ikisi de Selçuklu Türklerinin "mütevazi" kökenden olsalar da Orta Doğu'da hüküm sürmek için Tanrı tarafından seçildiklerine dair genel mesajını iletmede son derece etkilidir. Mihail'in Kitab-ı Mukaddes'i bilen okurlarına göre, çekirgeler gibi sayısız sürüye yapılan göndermeler, hemen istilacı orduların görüntülerini çağrıştırır (Yoel 1-2; Vahiy 9). Bu husus, ilahi takdiri yerine getirmek için görünüşte isteksiz suç ortakları olsalar da Türkleri yıkım unsurları haline getirerek, halklarının dünyayı mahvetmek için önceden belirlenmiş görevlerine krallarının yaptığı atıfla pekiştirilir. Mihail'in XIV. kitabının 2. bölümde elçiliğe son referansı, "*Turqāyē* gelenekleri"¹⁵⁰ ile ilgili olan ve özellikle Merv'deki Türklere atıfta bulunan diğer kaynaklarla birlikte, Büyük İskender'in Yecüc ve Mecüc'ü uygar dünyanın dışında tutmak için ördürdüğü duvar efsanesi ile örtüştürme çabasıdır. Sonucu, kronolojik olarak oldukça karışık bir anlatıdır:

Ve (Türklerin duvarın arkasından Merv'e nasıl doldukları hakkında) birçok kitapta yazılan tarihlerden biri,¹⁵¹ Romalıların kralı Tiberius'un, *Turqāyē* krallarına elçiler gönderdiğini söyler. Ve o (kral) onlara Romalıların Perslere tabi olup olmadıklarını sordu. Ve onlar tabi olmadıklarını, ancak çoğu kez Perslerin

¹⁴⁰ Tam olarak "gıcırdatma, bileme" (dişlerde veya hayvanların savunma dişlerinde olduğu gibi).

¹⁴¹ Mihail (Chabot): çoğul; Mihail (Edessa): tekil.

¹⁴² Mihail (Chabot) X.10 (350 / II, 314-5). Maalesef anlatımın sonunda bir boşluk var.

¹⁴³ Bu belki de 576 Valentinus elçiliğini Zemarkhos'un görevinden daha fazla yansıtır.

¹⁴⁴ Yukarıda belirtildiği gibi, Türk halklarının, İmparatorlukları kurulmadan önce Romalılardan tahminlerimizden daha fazla haberdar olması pek olası görünmüyor (bu, 4. yy. sonundan 6. yy. ortalarına kadar Juan-Juan yönetimi altındaki varlıklarına bir gönderme olabilir mi?)

¹⁴⁵ Mihail (Chabot) XIV.1 (566 / II, 149).

¹⁴⁶ Mihail (Chabot): tekil; Mihail (Edessa): çoğul.

* Çevirenlerin dipnotu: Eski Ahit Yoel kitabında sembolik Çekirge Belası tanımlanırken çekirge türleri içinde "Sürünen Çekirge" tanımı kullanılmıştır.

¹⁴⁷ Hem Mihail (Chabot) hem de Mihail (Edessa)'da çoğul.

¹⁴⁸ Mihail (Chabot) ve Mihail (Edessa)'daki sözcüklerde farklılık.

¹⁴⁹ Mihail (Chabot) XIV.1 (568 / III, 150).

¹⁵⁰ Mihail (Chabot) XIV.2 (567 / III, 151).

¹⁵¹ Mihail (Chabot) ve Mihail (Edessa)'daki sözcüklerde farklılık.

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRLERE ELÇİLİĞİ

Romalılara boyun eğdiklerini, hatta Romalıların kralı Traianus'un Perslerin topraklarında bir heykel yaptırdığını ve onları heykeline taptırdığını söylediler. Ve bunları işittiğinde, *Ṭurqāyē* kralı Persleri Merv'den kovdu, çünkü onlar (Persler) onları (Traianus heykeli hakkındaki bu gerçekleri) gizlediler.¹⁵²

Diğer alıntılarda olduğu gibi, Mihail'in Yuhanon'un orijinal anlatısında yaptığı bir dizi ilginç değişiklik var. Yuhanon'un anlatısındaki bir yana, Mihail, elçiliğin önceki atıflarında bahsetmediği yeni bilgileri bile ekliyor. Mihail garip bir şekilde elçi gönderilmesini Tiberius'a atfediyor. Bu, yukarıda bahsedilen, Yuhanon'un VI. kitabının 12. bölümünde yer verdiği, Tiberius'un I. Hüsrev'e yazdığı mektupta Türklere yaptığı atıfa kafa karışıklığıyla yapılmış bir gönderme olabilir. Ayrıca Mihail'de yeni bahsedilen Romalıların Persleri Traianus heykeline taptırmaları, muhtemelen Yuhanon'un Perslerin heykelin önünde titremelerine dair anlatımlarından yaptığı bir çıkarsamadır. Bununla birlikte, Mihail, muhtemelen Bactria ve Merv'in bazı kısımlarındaki Türklerin Perslerle birlikte Eftalitleri yenmesine (556-561) atfen, büyükelçiliği Amuderya'nın güneyindeki Türk faaliyeti ile ve 7-8. yüzyıl Arapların Orta Asya'yı fethi ile bağlantılandırmış; Xuanzang'ın Orta Asya üzerinden Hindistan'a yaptığı yolculuğun anlatımı (yak. 630), birkaç kez Toharistan'ın çeşitli bölgelerindeki Türk varlığına atıfta bulunmuştur.¹⁵³ Türklerin Persleri kovmasına dair bir açıklama yapması fazlasıyla basit olmasına rağmen elçiliği coğrafi bir bağlamda değerlendirerek, bu şekilde Yuhanon'dan çok Menandros'a benzemektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak Efesli Menandros ve Yuhanon'un anlatıları, Romalıların huzurunda Pers elçileri ile Türk hükümdarı arasındaki tartışma gibi bazı ortak ayrıntıları paylaşıyorlar da çok farklıdır. Menandros'un anlatısı, tanımlanamayan bazı özellikler içermesine rağmen, bize insanlar, yerler ve kültürler hakkında şaşırtıcı bilgiler verir. Oysa Yuhanon'un anlatımı belirli bir coğrafi bağlamdan yoksundur, Türklerin hükümdarı baştan sona anonim kalır ve tanımlanabilir kültürel bilgi çok azdır. Menandros kesinlikle kültürel önyargılardan arınmış olmasa da Sizabul'un "kurnaz ve zeki" olduğunu ve Türk sarayının şatafatlı ve harikulade şeylerle dolu olduğunu kabul etmekle beraber, Türklerin gelenekleri hakkında bize doğru bilgi vermeye çalışmaktadır. Yuhanon, Türkleri soylu barbarlar olarak ve hükümdarlarını ise insanlığın sonunun geleceği ihtimali üzerine ağlamaktan kendini alamamış olarak gösterir.

Her iki yazar da aşağı yukarı aynı zamanda aynı şehirde, Konstantinopolis'te yazdığına ve hatta aynı yazılı kaynaklara erişmiş olabileceğine göre, bu iki anlatıdaki farkı nasıl açıklayabiliriz? Cevabın bir kısmı kesinlikle yazarların amaçlarının farklılığında bulunacaktır. Menandros, kendisini Agathias'ın devamı olarak gördü ve geç antik dönem tarihçilerinin klasikleşme geleneği içinde niteledi. Aslında getirdiği mali kazanç nedeniyle dünya tarihi yazıyordu. Bu nedenle, kendisi dindar bir Hıristiyan olmasına rağmen,¹⁵⁴ ilahiyatla ilgili herhangi bir iddiayla ilgilenmiyordu.

Buna karşılık, yukarıda belirtildiği gibi, Yuhanon, VI. kitabın başında bize, "günümüzde de meydana gelen savaşlar, felaketler, yıkımlar ve kan dökülmeleri" hakkındaki bu hikâyeyi, "eğer gerçekten bu dünya devam ederse aramızdan gelenlerin bilmesi için" *Kilise Tarihi*'ne de eklediğini söyler. Menandros'un aksine Yuhanon, dünya tarihi yazmıyordu; Türklere ilgili açıklamalarının bile teolojik ve aslında polemik-güden bir amacı vardı. Bizans döneminde zulüm görmüş olan Süryanice konuşan Monofizit okurlarının inancını güçlendirmek istedi. Onlara imanda sebat etme gerekliliğini vurgulamak için, Mesih'in yaklaşmakta olan geri dönüşünü hatırlattı ki bu yeniden geliş dönemin alametleriyle daha da belirginleşmekteydi. Anlatımında doğru coğrafi veya kültürel bilgiler vermekle ilgilenmiyordu. Bu nedenle Yuhanon'un amaçları için, dünyanın sonu ihtimaliyle ağlayan basit bir Türk hükümdarı, zengin bir çevrede yaşayan ve öncelikle ticaret ve askeri ittifaklarla ilgilenen kurnaz bir yöneticiden çok daha yararlıydı.

Bununla birlikte, cevabın bir başka kısmı, bu makalede sık sık değinildiği üzere, Yuhanon ve Menandros'un kullandığı kaynaklarla ilgili olabilir. Yuhanon'u düpedüz uydurmacılıkla suçlamak istemiyorsak, iki anlatı arasındaki önemli farklılıkların kullandıkları kaynaklarla ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Her ikisinin de bizzat olayın içinde olanların anlatımlarına dayanan kaynaklara erişimi var gibi görünse de belki bunlar elçilik heyetinin farklı üyeleri tarafından yazılan ifadelerdi. Menandros'un anlatısının imparatorluğun diplomatik arşivlerine dayanması olasılığı düşük olmasa da Yuhanon, başka bir Bizans elçisinden duymuş veya okumuş olduğu büyükelçilik versiyonu anlatısının kendi yazma amaçlarına Menandros'un sağladığı coğrafi ve kültürel bilgileri vurgulayan türde bir anlatıdan daha uygun olacağını fark etmiş olabilir mi?

¹⁵² Michael (Chabot) XIV.2 (567 / III, 151) yazıyordu.

¹⁵³ *Si-yu-ki: Buddhist Records of the Western World*, trans. Samuel Beal, 2 vols (Londra: Trübner & Co, 1884), I, 37-8, 40, 45; II, 285-8.

¹⁵⁴ Bkz. Baldwin, "Menander Protector", 115-6; Menandros, 20-1.

KAYNAKÇA

Agathias: The Histories, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Vol. IIA, trans. Joseph D. Frendo (Berlin & New York: Walter De Gruyter, 1975).

ALLEN, Pauline, "A New Date for the Last Recorded Events in John of Ephesus' *Historia Ecclesiastica*", *Orientalia Lovaniensia Periodica* 10 (1979): 251-4.

ALTHEIM, Franz, *Geschichte der Hunnen*, Vol. 1: Europa'da Von den Anfängen bis zum Einbruch in Europa (Berlin: Walter De Gruyter, 1959).

ANDERSON, Andrew Runni, "Alexander at the Caspian Gates", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 59 (1928): 130-63.

Anonymi Auctoris *Chronicon Anonymum ad Annum Christi 1234 Pertinens I*, *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 81/syr. 36, ed. Jean-Baptiste Chabot (Paris: J. Gabalda, 1920), 69 (206).

ASSEMANI, Joseph Simon, ed. ve trans. *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana* (4 vols.) (Rome: Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, 1719-1728).

BALDWIN, Barry, "Menander Protector", *Dumbarton Oaks Papers* 32 (1978): 101-25.

BARSOUM, Ignatius Aphram I., *The Scattered Pearls: A History of Syriac Literature and Sciences* 2nd ed., translated by Matti I. Moosa (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2003).

BARTHOLD, Vasily V., "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", *Central Asiatic Journal* 14 (1970): 195-227.

BAUMSTARK, Anton, *Geschichte der syrischen Literatur mit Ausschluss der christlich-palastinensichen Texte* (Bonn: A. Marcus und E. Webers Verlag, 1922).

BICKELL, Gustav, ed. and trans. *Kalilag und Damag: Alte Syrische Übersetzung des In-dischen Fürstenspiegels* (Leipzig: F. A. Brockhaus, 1876).

BLOIS, François de, *Burzoy's Voyage to India and the Origin of the Book of Kalilah wa Dimnah*. Prize Publication Fund, Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 23 (London: Royal Asiatic Society, 1990).

BOMBACI, Alessio, "On the Ancient Turkish Title »Şad«", in *Gururajamanjarika; Studi in Onore Di Giuseppe Tucci*, Vol. I (Naples: Istituto Universitario Orientale, 1974), 167-93.

CAMERON, Averil, "The Byzantine Sources of Gregory of Tours," *Journal of Theological Studies* 26 (1975): 421-6. [Reprint, *Continuity and Change in Sixth Century Byzantium* (London: Variorum 1981), Article XV.]

CHAVANNES, Edouard, *Documents sur les Tou-Kiue (Turcs) occidentaux* (Paris: Adrien-Maison-neuve, 1900).

Chronicon Anonymum ad Annum Christi 1234 Pertinens I, *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 109/Syr. 56, trans. Jean-Baptiste Chabot (Louvain: Officina Orientali et Scientifica, 1937), 69 (162).

Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche 1166-1199 (4 vols.), ed. and trans. Jean-Baptiste Chabot (Paris: Ernest Leroux, 1899-1910), App. III (753-4/III, 451-4).

CLAUSON, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Oxford: Clarendon Press, 1972).

CZEGLÉDY, Károly, "Monographs on Syriac and Muhammadan Sources in the Literary Remains of M. Kmoskò," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 4 (1954): 19-91.

———, "Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads," in *Studia Turcica*, ed. Louis Ligeti (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971), 133-48.

DAUVILLIER, Jean, "L'expansion de l'Eglise Syrenne en Asie Centrale et en Extreme-Orient", *L'Orient Syrien* 1 (1956): 76-87.

DICKENS, Mark, "The Sons of Magog: The Turks in Mihail's Chronicle", *Parole de l'Orient*, 31 (2006): 433-50.

———, "The Three Scythian Brothers: An Extract from the Chronicle of Michael the Great", *Parole de l'Orient* 35 (2010): 145-68.

DOBROVITS, Mihály, "Silziboulos", *Archivum Ottomanicum* 25 (2008): 67-78.

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRKLERE ELÇİLİĞİ

———, “The Altaic World through Byzantine Eyes: Some Remarks on the Historical Circumstances of Zemarchus’ Journey to the Turks (AD 569-570),” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 64, No. 4 (2011): 373-409.

DONZEL, Emeri van, and Andrea B. Schmidt, *Gog and Magog in Early Eastern Christian and Islamic Sources: Sallam’s Quest for Alexander’s Wall*. Brill’s Inner Asian Library 22 (Leiden: Brill, 2010).

Fragmenta Historicorum Graecorum, Vol. IV, ed. and trans. Karl Müller (Paris: Ambrosio Firmin Didot, 1851).

FREND, William H. C., *The Rise of Monophysites Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972).

GINKEL, Jan J. van, “Making History: Michael the Syrian and His Sixth-Century Sources”, in *Symposium Syriacum VII*, ed. René Lavenant (Rome: Pontificio Istituto Orientale, 1998), 351-8.

———, “Monk, Missionary, and Martyr: John of Ephesus, a Syriac Orthodox Historian in Sixth Century Byzantium,” *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies* 5 (2005): 35-50.

———, *John of Ephesus: A Monophysite Historian in Sixth-Century Byzantium* (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 1995).

GOLDEN, Peter B., “Oq and Oğur ~ Oğuz”, *Turkic Language*, 16 (2012): 155-99.

———, “The Türk Imperial Tradition in the Pre-Chinggisid Era”, in *Imperial Statecraft: Political Forms and Techniques of Inner Asia, Sixth-Twentieth Century*, ed. David Sneath (Bellingham: Western Washington University Center for East Asian Studies Press, 2006), 23-61.

Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage, eds. Sebastian P. Brock, Aaron M. Butts, George A. Kiraz, and Lucas Van Rompay (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2011).

GREATREX, Geoffrey, and Samuel N. C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, Part II (AD 363-630): A Narrative Sourcebook* (London: Routledge, 2002).

Gregorii Barhebraei Chronicon Syriacum, ed. Paul Bedjan (Paris: Maisonneuve, 1890).

GRIGNASCHI, Mario, “Quelques spécimens de la littérature sassanide conservés dans les bibliothèques d’Istanbul”, *Journal Asiatique* 254 (1966): 1-142.

HANNESTAD, Knud, “Les relations de Byzance avec la Transcaucasie et l’Asie centrale aux 5e et 6e siècles”, *Byzantion* 25-27 (1955-57): 421-56.

HARVEY, Susan Asbrook, *Asceticism ve Society in Crisis: John of Ephesus and Lives of the Eastern Saints, The Transformation of the Classical Heritage* 18 (Berkeley: University of California Press, 1990).

———, “Theodora the ‘Believing Queen’: A Study in Syriac Historiographical Tradition”, *Hugoye* 4, No. 2 (2001): 209-34.

HIGGINS, Martin, J., “International Relations at the Close of the Sixth Century”, *Catholic Historical Review* XXVII, No. 3 (1941): 279-315.

Historia Ecclesiastica Zachariae Rhetori Vulgo Adscripta II. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 84/Syr. 39. Ed. Ernest W. Brooks (Paris: Typographeo Reipublicae, 1921).

Historia Ecclesiastica Zachariae Rhetori Vulgo Adscripta II. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 88/Syr. 42. Trans. Ernest W. Brooks (Paris: Typographeo I.-B. Istas, 1924)

Iohannis Ephesini Historiae Ecclesiastica, Pars Tertia, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 106/Syr. 55, Trans. Ernest W. Brooks (Paris: Typographeo Reipublicae, 1936).

Iohannis Ephesini Historiae, Pars Tertia, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 105/ Syr. 54, ed. Ernest W. Brooks (Paris: Typographeo Reipublicae, 1935).

John of Ephesus, Lives of the Eastern Saints. ed. ve trans Ernest W. Brooks, *Patrologia Orientalis* Tom. XVII, Fasc. 1; Tom. XVIII, Fasc. 4; Tom. XIX, Fasc. 2; (Paris: Firmin-Didot 1923-25).

KAZHDAN, Alexander, “The Notion of Byzantine Diplomacy”, in *Byzantine Diplomacy: Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, eds. Jonathan Shepard and Simon Franklin (Aldershot: Variorum, 1992), 3-21.

KMOSKÓ, Mihaly, Szir írók a steppe népeiről [Syriac Sources on the Peoples of the Steppe], Magyar Östörténeti Könyvtar 20, ed. Szabolcs Felföldi (Budapest: Balassi Kiadó, 2004).

MACARTNEY, Carlile A., "On the Greek Sources for the History of the Turks in the Sixth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 11, No 2 (1944): 266-75.

Marco Polo: *The Description of the World*, ed. ve trans. A. C. Moule ve Paul Pelliot, Vol. I (London: George Routledge & Sons, 1938).

MARQUART, Josef, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge: Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts (ca. 840-940)* (Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Theodor Wicher, 1903).

MORAVCSIK, Gyula, *Byzantino-turcica II: Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen* (Berlin: Akademie-Verlag, 1958).

NAU, François, "Analyse de la seconde partie inédite de l'histoire ecclésiastique de Jean d'Asie, patriarche jacobite de Constantinople (†585)", *Revue de l'Orient Chrétien* 2 (1897): 455-93.

OBOLENSKY, Dimitri, "The Empire and Its Northern Neighbours", in *Cambridge Medieval History*, Vol. IV, Part I, ed. J. M. Hussey (Cambridge: Cambridge University Press 1966), 473-80.

OLAJOS, Thérèse, "Le monument du triomphe de Trajan en Parthie", *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 29 (1981): 379-83.

———, *Les sources Théophylacte Simocatta. Byzantina Neerlandica* 10 (Leiden: E. J. Brill, 1988).

Photius: *The Bibliotheca*, trans. Nigel G. Wilson (London: Duckworth, 1994).

PIGULEVSKAIA, Nina V., *Siriiskie istochniki po istorii narodov SSSR* (Moscow, Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1941).

Procopius, ed. and trans. H. B. Dewing (7 vols.) (London: William Heinemann, 1914-1940).

Prokopios, *The Secret History*, trans. Anthony Kaldellis (Indianapolis: Hackett Publishing, 2010).

ROUX, Jean-Paul, *La mort chez les peuples altaïques anciens et médiévaux, d'après les documents écrits* (Paris: Maisonneuve, 1963).

RUSSU, Ion I., "Zemarchos: Ein Beitrag zur Byzantinischen Prosopographie (6.Jh.)," *Dacia* 14 (1970): 411-8.

SCHULTHESS, Friedrich, ed. and trans. Kalilah und Dimna: Syrisch und Deutsch (Berlin: Georg Reimer, 1911).

SHAHID, Irfan, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century, Volume 1* (Washington, DC: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1995).

SINOR, Denis, "Diplomatic Practices in Medieval Inner Asia", in *The Islamic World from Classical to Modern Times: Essays in Honor of Bernard Lewis*, eds. C. E. Bosworth, C. Issawi, R. Savoury and A. L. Udovitch (Princeton: Darwin Press, 1988), 337-55 [Reprint, *Studies in Medieval Inner Asia* (Aldershot: Ashgate Variorum, 1997), Article XVI.]

Si-yu-ki: *Buddhist Records of the Western World*, trans. Samuel Beal, 2 vols (London: Trübner & Co, 1884).

SMITH, Jessie Payne, *A Compendious Syriac Dictionary, founded upon the Thesaurus Syriacus of R. Payne Smith* (Oxford: Clarendon Press, 1903).

The Chronicle of John Malalas, *Byzantina Australiensia* 4, trans. Elizabeth M. Jeffreys, Michael Jeffreys, and Roger Scott (Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies, 1986).

The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor: *Church and War in Late Antiquity, Translated Texts for Historians* 55, trans. Geoffrey Greatrex, Robert R. Phenix, and Cornelia B. Horn (Liverpool: Liverpool University Press, 2011).

The Chronicle of Theophanes Confessor: *Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813*, trans. Cyril Mango and Roger Scott (Oxford: Clarendon 1997).

EFESLİ YUHANON'A GÖRE ZEMARKHOS'UN TÜRKLERE ELÇİLİĞİ

The Chronography of Gregory Abû'l Faraj, the son of Aaron, the Hebrew Physician, Commonly Known as Bar Habraeus, Being the First Part of His Political History of the World, Vol. I, trans. Ernest A. Wallis Budge (Oxford: Oxford University Press, 1932).

The Ecclesiastical History of Theophanes Confessor: Byzantine and near Eastern History, Translated Texts for Historians 33, trans. Michael Whitby (Liverpool: Liverpool University Press).

The Edessa-Aleppo Syriac Codex of the Chronicle of Mihail the Great, eds. Gregorios Yohanna Ibrahim ve Sebastian P. Brock (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2009).

The history of al-Tabarî: Ta'rîkh al-rusul wa 'l-mulûk, Vol. XXV: The End of Expansion (Albany, State University of New York Press, 1989).

The History of Menander Guardsman, ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 17, ed. and trans. Roger C. Blockley (Liverpool: Francis Cairns, 1985).

The History of Theophylact Simocatt, trans. Michael Whitby and Mary Whitby (Oxford: Clarendon, 1986).

The Mongol Mission, trans. Christopher Dawson (London: Sheed ve Ward, 1955).

The Prosopography of the Later Roma Empire, Vol. III., ed. J. R. Martindale (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus, trans. Robert Payne Smith (Oxford: Oxford University Press, 1860).

TURTLEDOVE, Harry, "Justin II's Observance of Justinian's Persian Treaty of 562", Byzantinische Zeitschrift, 76 (1983): 292-301.

VAISSIÈRE, Étienne de la, Sogdian Traders: A History. Handbuch der Orientalistik, VIII, 10, trans. James Ward (Leiden: Brill, 2005).

WHITBY, Michael, The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare (Oxford: Clarendon, 1988).

WILMSHURST, David, The Martyred Church: A History of the Church of the East (London: East & West publishing, 2011).

WRIGHT, William, A Short History of Syriac Literature (London: A. and C. Black, 1894).

ZINIAKOV, Nikolai M., "Ferrous Metallurgy and Blacksmith Production of the Altay Turks in the Sixth to Tenth Centuries", Arctic Anthropology 25, No. 2 (1988): 84-100.